

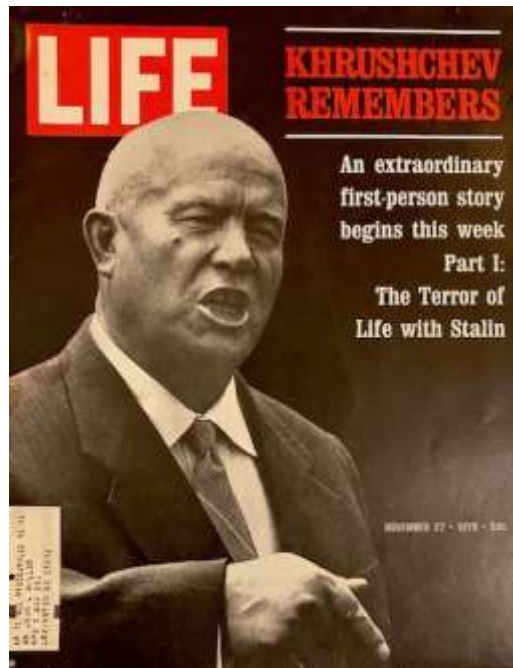
Nikita Chrusjtjov

3. Skräckvälde

Om *Chrusjtjov minns*

När *Chrusjtjov minns* kom ut i väst 1970-71 började en livlig diskussion om de verkligen var äkta (enligt sovjetpressen var det förfälskningsar). Så småningom avslöjades att Chrusjtjov hade talat in minnena på band som smugglades ut ur Sovjet till redaktionen för *Time/Life* bl a med hjälp av sonen Sergej. Idag är det vedertaget att de är äkta.*

Det har också kommit ut utvidgade versioner av hans minnen. De senaste (som bara finns i engelsk översättning) omfattar hela 3 band på sammanlagt över 3000 boksidor.

Framsidan av *Life* 27 november 1970

”Skräckvälde”, som återges nedan, är **kapitel 3** ur *Chrusjtjov minns*, vars svenska upplaga kom ut 1971.

Första avsnittet, ”Kollektiviseringen”, är en ganska kortfattad, men kritisk redogörelse för tvångskollektiviseringarna, som ledde till massvält i delar av Sovjet, i synnerhet Ukraina och Kaukasus. Se lästipsen allra sist, särskilt Moshe Lewins arbete om du vill veta mer.

Avsnittet ”Utrensningarnas år” handlar om ”den stora terrorn” (1936-38) eller *jezjovstjina* [betyder ”Jezjovs tid”], som perioden också kallas eftersom Jezjov var chef för säkerhetstjänsten när terrorn kulminerade. Här tar Chrusjtjov bl a upp utrensningarna i högsta arméledningen, som otvivelaktigt försvagade den sovjetiska krigsmakten inför det annalkande världskriget. Detta avsnitt har kompletterats med en bilaga som ger fler uppgifter om utrensningarna i armén.

Sista avsnittet handlar om hur Jezjov till slut hamnade i onåd och ersattes av Berija.

Inget av avsnitten ger en ingående bild av ”skräckens tid”, men innehåller intressanta inblickar

* Se text [Smuggling Nikita Khrushchev's Memoirs out of the USSR](#) och särskilt [Khrushchev On Khrushchev](#) (av Sergej Chrusjtjov)

som kompletterar andra redogörelser (se lästipsen allra sist). Detta gäller särskilt avsnittet om Berija, som skulle utrensas efter Stalins död, på initiativ av just Chrusjtjov.

De kursiverade inledningarna i resp avsnitt och noterna är författade av den brittiske historikern Edward Crankshaw (dvs inte av Chrusjtjov själv) – tillägg av undertecknad anges inom [].

The New York Times Book Review från januari 1971 kommenterar Chrusjtjov minns

Martin F

Innehållsförteckning

Kollektiveringen	1
Utrensningarnas år	3
Bilaga: Om utrensningarna i armén	13
Berija kommer till makten	17
Lästips	25

Kollektiviseringen

Det skede i Sovjetunionens historia som kallas den stora skräckens tid började först 1935. Bruket av skräckmetoder som medel för att skingra oppositionen mot regimen hade i princip använts av bolsjevikregimen ända sen Lenin 1918 formellt införde den. Under jordbrukskollektiviseringen (1928-33) tillämpades terrorvapnet i väldig skala på landsbygden, och ingen människa vet eller kommer någonsin att få veta hur många miljoner som då gick under. Den vansinnesoperation det var fråga om karakteriserades långt senare av Stalin själv under samtal med Winston Churchill som mera kritisk för Sovjetunionen än något av andra världskrigets mest farofyllda skeden. 1933, när allt var över, hade Sovjetunionens jordbruksproduktion och husdjursbestånd reducerats med mer än hälften. Strax före 1941 års tyska invasion hade landet ännu inte återfått den nivå som hade gällt 1928, före kollektiviseringens början. Vad som gör detta parti av Chrusjtjovs memoarer särskilt intressant är att författaren där för första gången medger att "det slag av kollektivisering som Stalin införde gav oss ingenting annat än elände". Jordbrukskollektiviseringen bekämpades bittert av Bucharin och andra, men under nästan fyrtio år har Sovjetunionens ledare, inklusive Chrusjtjov hävdade att denna var en nödvändig och briljant genomförd operation. Den var i själva verket ett fasansfullt missgrepp av gigantiska mått, och dess följder har varaktigt skadat Sovjetunionens ekonomi.

Kollektiviseringen inleddes året innan jag förflyttades från Ukraina, men det var först sedan jag hade inlett mitt arbete i Moskva som jag började ana dess verkliga inverkan på lantbefolkningen — och det var först många år senare som jag insåg omfattningen av den hungersnöd och det förtryck som åtföljde kollektiviseringen sådan den genomfördes under Stalin.

Första gången jag fick en svag uppfattning om sanningen var 1930 när particellen vid industriakademien försökte bli av med mig genom att skicka mig ut på landet på en tjänsteresa. Akademien hade åtagit sig fadderskapet för kollektivjordbruket Stalin i Samara- (senare omdöpt till Kujbysjev-) distriktet. Jag skulle där överlämna en penningssumma som vi hade samlat ihop för inköp av jordbruksredskap. Sasja [Alexandr] Sdobnov, en annan studerande vid akademien, följde med mig på resan. Han var en bra kamrat från Ural. Senare hamnade han också i den stora köttkvarnen 1937.

Vi tillbragte bara några dagar på kollektivjordbruket och häpnade över de förhållanden som rådde där. Bönderna höll på att svälta ihjäl. Vi sammankallade ett möte för att överlämna de pengar som vi hade med oss åt dem. De flesta arbetarna på denna kollektivfarm tillhörde den tjuvasjiska befolkningen, varför vi måste tala till dem genom en tolk. När vi berättade för dem att pengarna var avsedda för jordbruksredskap, talade de om för oss att de inte var intresserade av någon ny utrustning — vad de ville ha var bröd. De bokstavligen bönföll oss om att ge dem livsmedel. Sdobnov och jag inkvarterades i en gammal änkas hydda, en kvinna som var så fattig att hon inte kunde ge oss något att äta. Vi delade med henne den matsäck som vi hade med oss för resan.

Jag hade ingen aning om att läget verkligen var så katastrofalt. Vid industriakademien hade vi levat i den av *Pravda* förmedlade uppfattningen att kollektiviseringen fortskred friktionsfritt och att allt var i bästa ordning på landsbygden.

Sedan höll Stalin utan föregående varning sitt berömda tal. "Svindel av framgångarna", i vilket han lade hela ansvaret för de excesser som hade förekommit under kollektiviseringen på aktiva lokala partimedlemmar.¹ Samma människor som hade lett kollektiviseringen med ett sådant

¹ Talet hölls den 2 mars 1930. Stalin hävdade med bestämdhet att man hade missförstått hans fullständigt klara instruktioner. Det var härskaren som anklagade sina egna verktyg för att de hade verkställt hans order. [Talet ingår i

hänsynslöst, bestialiskt nit, såg sig nu plötsligt skarpt kritiserade i *Pravda*. På den tiden betraktade vi Stalins tal som ett mästerverk, ett djärvt slag som partiets ledarskap riktade mot de män som var ansvariga för excesserna.² Men jag minns att jag inte kunde frigöra mig från tanken att om allt hade stått så väl till på kollektivjordbruken som Stalin ända tills nu hade inbillat oss, vad var då skälet till att han så plötsligt höll det här talet, ”Svindel av framgångarna”?

Kontroversen om kollektiviseringen gav upphov till en snabb ommöblering i partiledningen i Moskva. Uglanov som var en motståndare till kollektiviseringen ersattes av Bauman.³ Sedan blev också Bauman inblandad i grälet om excesserna, och han ersattes av Molotov som i sin tur ersattes av Kaganovitj. Det var medan Kaganovitj var ledare för partiorganisationen i Moskva som det började läcka ut uppgifter om att allt inte var som det skulle på kollektivjordbruken, även om jag aldrig hade en aning om att detta lindriga uttryckssätt i själva verket betydde bonderesningar och att folk skickades från Moskva för att slå ner dem.

Jag minns att medan jag arbetade vid staden Moskvas partikommitté 1932, meddelade Kaganovitj plötsligt att han måste fara på en tjänsteresa till Krasnodar. Han var borta en vecka eller två. Han berättade det inte vid sin avresa, men senare framgick det att han hade farit dit för att göra slut på en strejk — ”sabotage” kallades det på den tiden — som hade igångsatts av kubankosackerna som inte ville odla sin jord. Resultatet av hans resa var att hela kosackbosättningar fördrevs från sina boplatser och tvångsflyttades till Sibirien.

En av mina vänner var Veklisjev, chefen för det politiska direktoratet [de väpnade styrkornas säkerhetstjänst] i Moskvas militärdistrikt. Han berättade för mig att strejker och sabotage pågick överallt i hela Ukraina, och att soldater från Röda armén hade mobiliserats för att gallra sockerbetsskörden. Jag visste av mina egna erfarenheter från jordbruket att sockerbeterna är mycket ömtåliga, att de måste gallras i rättan tid och med den allra största omsorg. Man kunde inte vänta sig att soldater från Röda armén, av vilka de flesta aldrig hade sett en sockerbeta och gav blanka tusan i om de aldrig skulle få se en igen, skulle utföra detta arbete som det skulle göras. Naturligtvis gick sockerbetsskörden förlorad.

Något senare började det gå rykten om att hungersnöd hade brutit ut i Ukraina. Jag kunde inte tro det. Jag hade lämnat Ukraina 1929, inte mer än tre år tidigare, och vid det laget hade Ukraina repat sig så att det hade nått samma levnadsstandard som före kriget. Livsmedel hade funnits i överflöd, och de hade varit billiga. Det var otroligt.

Det var först många år senare, när Anastasij Ivanovitj Mikojan för mig berättade följande historia, som jag kom underfund med hur illa ställt det faktiskt hade varit i Ukraina i början av 1930-talet. Kamrat Demetjenko, som på den tiden var förste sekreterare i regionalkommittén i Kiev, kom en gång för att besöka honom i Moskva. Och det här var vad Demtjenko hade att förtälja: ”Anastasij Ivanovitj, vet kamrat Stalin — eller vad den saken beträffar, finns det över huvud taget någon i politbyrån som vet — vad som försiggår i Ukraina? Nåväl, om ingen vet det, skall jag ge er en viss uppfattning om det. För inte så länge sedan kom ett tåg till Kiev, lastat med liken av människor som hade svultit ihjäl. Jag tror att det vore bäst om någon underrättade Stalin om situationen.”

---

artikelsamlingen [Om kollektiviseringen av jordbruket](#) på marxistarkivet]

² ”På den tiden betraktade vi Stalins tal som ett mästerverk ...” Men vilka var ”vi”? Stalin talade utan föregående varning till politbyrån och centralkommittén samlade faktiskt tillräckligt mod för att protestera mot att få uppbara klandret för Stalins brott.

³ Det var mot kollektiviseringsåtgärderna som ”högerelementen”, framför allt Bucharin, utkämpade sin sista kamp. Ironin i det hela var att det var Trotskij och ”vänsterelementen” som först hade förordat kollektiviseringen, vilket Stalin då hade satt sig emot. Molotov var partiledare i Moskva från 1928 till 1930 då han blev premiärminister.

Av denna berättelse ser man tydligt att ett onormalt sakernas tillstånd redan var rådande inom partiet när en man som Demtjenko, en ledamot av den ukrainska politbyrå, inte själv vågade anhålla om ett sammanträffande med Stalin. Vi hade redan kommit in i den period då en enda man hade förskaffat sig oinskränkt makt över hela det kollektiva ledarskapet och alla darrade inför honom. Demtjenko beslöt att berätta för Mikojan om vad som hände i Ukraina därför att han visste att Mikojan stod Stalin nära och kanske kunde få någonting gjort. Aktiva partimedlemmar talade på den tiden ofta om Stalin, Ordjonikidze och Mikojan som ”den kaukasiska klicken”. Jag har alltid haft stor aktning för Anastasij Ivanovitj Mikojan. Vi har alla våra fel, och Anastasij Ivanovitj har för visso också sina, men han är en hederlig, intelligent och duglig kamrat som har gjort partiet och staten betydande tjänster.

De förhållanden som var rådande under kollektiviseringen har beskrivits av Sjolochov i *Nyplöjd mark*. Sjolochov skrev denna bok medan Stalin ännu levde, och följaktligen hade han inget annat val än att beskriva kollektiviseringen enligt den stalinistiska tolkningen. När det i vidare kretsar blev känt att kollektiviseringen hade misslyckats, fick vi alla lära oss att skjuta skulden på intrigerande kulaker, högerelement, trotskister och zinovjeviter. Man hade alltid den bekväma förklaringen med kontrarevolutionärt sabotage till hands.

Men nu, när Stalins maktmissbruk har kommit i dagen, borde man utföra en mera djuplodande och objektiv analys av kollektiviseringen för att kunna förstå vad som verkligen hände. Kanske vi aldrig kommer att få exakta uppgifter om hur många människor som verkligen miste livet som ett direkt resultat av kollektiviseringen eller indirekt som ett resultat av Stalins benägenhet att skjuta skulden för misslyckandet på andra. Men två saker vet vi säkert: för det första att kollektiviseringen i den form som Stalin genomförde den inte ledde till någonting annat än elände och brutalitet; och för det andra att det var Stalin som på den tiden spelade den avgörande rollen i landets ledarskap. Rykov, Bucharin, Zinovjev och Kamenjev hade redan blivit avsatta från sina befattningar och Trotskij hade gått i landsflykt. Om vi därför verkligen letar efter någon som kan hållas ansvarig, kan vi utan vidare lägga detta ansvar på Stalin.

Utrensningarnas år

Vad som här följer är en oundvikligen selektiv och snedvriden berättelse om det ohyggligaste skedet av Sovjetunionens historia. Chrusjtjov var till en början inte — som Molotov och Malenkov — aktivt inblandad i utrensnings-årens excesser. Han blev det först i och med att han 1938 skickades till Ukraina för att avsluta den stora utrensning som pågick där och att sedan återuppbygga den sönderbrutna partiapparaten. Men Chrusjtjov visste även dessförinnan åtskilligt om vad som försiggick. Han drog nämligen direkt nytta av att flera av hans äldre kolleger förlorade livet, och han säger exempelvis i Jaroslavskij-affären tillräckligt för att det skall stå klart att han i likhet med alla andra äldre partifunktionärer vid samma tid själv utförde låga handlingar även före sin ankomst till Kiev. Föreliggande kapitel bör jämföras med de ställen i det hemliga talet som behandlar arrestering, tortyr och avrättning av människor som hade visat sig fullkomligt oskyldiga till det som lades dem till last — låt vara att de var skyldiga till annat. Hela denna ruskiga historia blev även i sina detaljer snart känd i väst, men först genom det hemliga talet bekräftades fasorna av officiell sovjetkälla. Vi noterar, att Chrusjtjov i sitt tal inte ger någon föreställning om mördandets omfattning. Han begränsar sig också till att avslöja de brott som Stalin begick mot partiet och armén: han har inte ett ord att säga om skräckväldets verkningar för de hundratusentals enkla partimedlemmarna och för de partilösa. Chrusjtjov behandlar således endast Stalins brott mot kommunistpartiet, inte hans brott mot sovjetfolket som helhet. Den vanligaste uppskattningen av antalet partimedlemmar som arresterades kommer nära en miljon. De partilösa medborgare som arresterades var minst sju

gångar så många. Det bör nämnas att det avsiktliga torterandet av fångar i samband med förhör (alltså någonting annat än spontana sparkar och slag och dylikt) var förbjudna i de reglementen som gällde till 1937. I början av detta år eller mot slutet av 1936 utfärdades nya bestämmelser vilka medgav bruket av tortyr. Denna godtogs omsider av partiets centralkommitté 1939. (Robert Conquests "Den stora terrorn" är den ojämförligt bästa och fylligaste undersökning som finns av utrensningarna som helhet. Detta verk är över huvud taget nödvändigt för att erhålla en insikt om utrensningarnas omfattning. Den kanske mest avslöjande berättelsen om vad en utrensad partimedlem fick utstå är Jevgenia S. Ginzburgs "Resa till avgrunden".)*

När jag försöker ge en objektiv och koncentrerad analys av Stalins negativa sidor, måste jag också säga någonting om den princip som Stalin införde att hänsynslöst stämpla partimedlemmar som folkfiender för att sedan ställa dem inför rätta och få dem eliminerade. Vårt parti har ännu inte helt hämtat sig efter de skador som tillfogades det under utrensningarna. De attityder som Stalin inpräglade hos många partimedlemmar efterlämnade ett slags inkrusterad i många människors, i synnerhet enfaldiga och inskränkta människors medvetande. Ännu i dag träffar man på människor som anser att Stalins tillvägagångssätt var det enda riktiga sättet att bygga upp socialismen och att få någonting gjort i vårt land. Vad mig själv beträffar, anser jag att det återspeglar en mycket primitiv slavmentalitet att säga att folk inte vill arbeta om de inte har någon över sig som klatschar med piskan över deras huvuden. Om ni tror på den psykologi som tillämpas i ett slavsamhälle — nämligen att människor måste hållas i schack med våld, annars gör de uppror — hör kanske också ni till dem som anser att det förtryck som Stalin utövade mot det ryska folket var historiskt oundvikligt. Men jag tror att ett sådant påstående är rent nonsens. Dessutom motsäger det en av de grundläggande teserna i vår marxistisk-leninistiska doktrin, nämligen att det är folket som skapar historien, inte en ensam kraftfull personlighet. Oktoberrevolutionen genomfördes som ett gensvar på Lenins medryckande rationella ledarskap, inte under hans förlä. Folket följde Lenin därför att de trodde på honom, inte för att de fruktade honom. Lenin drog fram folkets aspirationer och förenade dem till ett sammanhängande helt. Stalin försökte skrämja folket och partiet till blind lydnad.

Alltsammans började en kväll 1934. Telefonen ringde och jag lyfte luren. Det var Kaganovitj. "Jag ringer från politbyrån. Kom hit genast. Det är viktigt."

Jag begav mig raka vägen till Kreml. Där möttes jag av Kaganovitj. Han såg nervös och uppskrämd ut. Jag var genast på min vakt, beredd på det värsta. "Vad står på?" tänkte jag för mig själv.

"Här har hänt en ohygglig tragedi", sade Kaganovitj. "Kirov har blivit mördad i Leningrad. Jag ska berätta alla detaljer senare. Just nu diskuterar politbyrån händelsen. Vi sätter ihop en delegation som skall resa till Leningrad — Stalin, Vorosjilov, Molotov, plus en delegation om sextio personer från partiorganisationen i Moskva och arbetarklassen i Moskva. Ni skall ingå i hedersvakten och sedan eskortera Kirovs stoft tillbaka till Moskva." Mot detta hade jag ingenting att invända.

---

* Vid läsning av Chrusjtjovs kritiska beskrivning av utrensningarna, bör det nämnas att han själv, liksom övriga partiledare, inte framförde någon kritik, utan tvärtom öppet applåderade det hela. Exempelvis yttrade Chrusjtjov följande under andra Moskvarättegången 1937 (vilket kineserna påpekade under sino-sovjetiska konflikten): "Dessa mordiska skurkar har försökt rikta ett slag mot vårt partis själva hjärta och hjärna. De har rest sina brottsliga händer mot kamrat Stalin. Genom att höja sina händer mot kamrat Stalin har de sökt rikta ett slag mot oss alla, mot arbetarklassen själv, mot det arbetande folket. Genom att höja sina händer mot kamrat Stalin har de höjt dem mot Marx', Engels' och Lenins läror. Genom att höja sina händer mot kamrat Stalin har de höjt dem mot det högsta och bästa i mänsklighetens ägo. Ty Stalin är vårt hopp; han är vår förväntan; han är vår ledfyr som hela den progressiva mänskligheten följer. Stalin är vårt banér! Stalin är vår vilja! Stalin är vår seger!"

Jag gick raka vägen till partikommittén i Moskva. Jag valde ut deltagarna i delegationen och avreste redan samma kväll till Leningrad. Jag såg varken Stalin, Vorosjilov eller Molotov. De reste separat i speciella järnvägsagnar. Det verkade på mig som om hela staden Leningrad var försänkt i sorg, men det kan ju hända att jag helt enkelt projicerade mina egna känslor på alla andra.

Vi svävade alla i fullständig okunnighet om vad som verkligen hade hänt. Vi visste bara att Kirovs mördare var en man vid namn Nikolajev som hade uteslutits ur partiet för att han hade deltagit i Trotskijs konspiration — vilket tydde på att trotskisterna stod bakom det hela. Vi var alla besjälade av uppriktig harm och indignation.⁴

Jag minns inte hur länge vi stannade i Leningrad — två eller tre dagar, skulle jag tro. Vi stod i tur och ordning som hedersvakt vid kistan medan leningradborna tågade förbi för att bjuda Sergej Mironovitj ett sista farväl. Jag kunde se att Kaganovitj var svårt skakad, till och med förskräckt. Jag har ingen uppfattning om vad de andra ledarna tänkte om Kirovs död. Jag iakttog Stalin noga när han stod där som hedersvakt. Han hade en enastående förmåga till självkontroll, och hans uttryck var absolut ogenomträngligt. Det föll mig inte ens in att han också kunde ha andra saker än Kirovs död att tänka på.

En del av mitt arbete som moskvakommitténs sekreterare bestod i att övervaka verksamheten vid NKVD:s moskvakontor. Chefen för detta kontor var kamrat Redens.⁵ Han var Stalins svåger, till nationaliteten polack. Han var en god kamrat och hade varit partimedlem sedan 1914. Stalin lät sedermera skjuta honom. Jag fick av kamrat Redens reda på att NKVD:s verksamhet undergick en drastisk förändring efter mordet på Kirov.

Före detta mord använde sig Tjekan sällan av administrativa metoder när den hade att göra med folk. Med administrativa metoder menar jag arrestering och rättegång. Sådana metoder användes endast i fall som innefattade verksamhet av öppet antisovjetisk karaktär.⁶ I Moskva hade vi till exempel alltid försökt komma till rätta med arbetsnedläggelser och strejker genom att gå till

---

⁴ S. M. Kirov som länge hade varit en hängiven stalinist, hade byggt upp en mycket stark ställning som ledare för partiet i Leningrad, i vilken befattning han hade efterträtt Zinovjev. Sedan han hjälpt Stalin att besegra oppositionen, opponerade han sig mot tanken på att det nu skulle vara nödvändigt och önskvärt att fortsätta en politik av hämndaktioner och förföljelser — framför allt om dessa åtgärder också innefattade dödsdomar. Han var den ende i Stalins närmaste omgivning som hade mod att rent ut säga vad han tänkte och som av andra som delade hans åsikter kunde betraktas som en alternativ ledare. Han blev skjuten på sitt tjänsterum i Leningrad den 1 december 1934 av en sinnesförvirrad före detta bolsjevik, L. Nikolajev, som hade uteslutits ur partiet, inte, som Chrusjtjov säger, för att han var trotskist, utan därför att han hade råkat i gräl med partibyråkratin. Kirov beviljades statsbegravning med alla hedersbetygelser och Stalin tycktes vara djupt rörd. Men det fanns många som trodde att det var Stalin själv som stod bakom mordet, och en sak som är säker är att Nikolajev inte handlade på uppdrag av någon oppositionsfraktion. Senare, 1938, blev den avsatte polischefen Jagoda, som stod inför rätta och dömdes till döden, anklagad för att ha underlättat mordet. I sitt hemliga tal, och också senare, har Chrusjtjov själv antytt att det var Stalin som inspirerade mordet och lovade en fullständig rättslig undersökning. Om denna verkligen ägde rum har emellertid aldrig några uppgifter om den sipprat ut. Det var mordet på Kirov som gav upphov till den stora utrensningen som tog sin början i Leningrad och under de efter varandra följande polischeferna vann spridning till alla delar av landet. Terrorn gjorde sig kännbar överallt och den överlevande befolkningen försjönk i ett tillstånd av kuvad och räddhågad apati.

⁵ S. Redens var genom gifte Svetlana Allilujevas morbror. Han var mycket aktiv under utrensningens år men försvann när Berija övertog ledningen av NKVD 1939.

⁶ Det hade förekommit ett stort antal arresteringar, med eller utan efterföljande rättegång, redan före mordet på Kirov. "Antisovjetisk verksamhet" var en mycket tänjbar term. Men partiets enhet var ett heligt begrepp, och det var först efter mordet på Kirov som det faktiskt blev ett brott för partimedlemmar att avvika, eller att någon gång i det förflutna ha avvikit från den stalinistiska ortodoxin, även om det var hur obetydligt som helst.

NKVD, eller folkkommissariatet för inrikesärenden, hade grundats i juli 1934 för att efterträda GPU som i sin tur hade grundats 1921 av Lenin för att efterträda Tjekan, som också hade grundats av Lenin.

barackerna och fabrikerna och förklara för arbetarna att vi måste höja produktionskvoterna för att hinna ifatt våra fiender. De arbetare som hade rekryterats från landsorten levde i obeskrivliga förhållanden — smuts, löss, kackerlackor, dålig mat och otillräckliga kläder. Och det hade en benägenhet att förvärra deras missnöje när deras kollektiva överenskommelser om produktionsnormerna reviderades till statens förmån. Vi satte oss då med dem och förklarade att det privata intresset ibland måste ge vika för statsintresset.

Allt detta förändrades plötsligt efter mordet på Kirov. Redens berättade för mig att han hade fått instruktioner att ”rensa” Moskva. Moskva var otvivelaktigt i behov av ett ordentligt purgativ. Där vimlade av icke önskvärda element — icke-arbetande, parasiter och profitörer. Vi gjorde upp en förteckning över personer som borde förvisas från staden. Jag vet inte vart dessa människor skickades. Jag frågade aldrig. Vi följde alltid den regeln att om man inte underrättades om någonting, innebar det att det var en sak som inte angick en, det var statens angelägenhet, och ju mindre man visste om det, desto bättre. Men hur som helst var deporteringen av kriminella element från Moskva första stadiet i den repression som inleddes efter mordet på Kirov.⁷

Medan rättegången mot oppositionsmännen i Leningrad pågick, var det Kaganovitj och Sergo Ordjonikidze som fungerade som ställföreträdare när Stalin och Molotov var borta från Moskva. En gång gick jag till centralkommitténs byggnad för att tala med Kaganovitj om någon fråga som rörde stadens förvaltning. När Kaganovitj fick veta att jag väntade på företrädare, bad han mig komma in i hans arbetsrum. När jag kom in, såg jag att han hade Sergo Ordjonikidze och Demjan Bednij hos sig. De konfererade om rättegången mot oppositionsmännen och om hur rättegången skulle skildras i pressen. En serie artiklar som fördömde oppositionsmännen publicerades för att förbereda allmänheten på de hårda domar som i själva verket redan var bestämda.

Jag minns det här tillfället mycket väl. Sergo och Kaganovitj frågade Demjan Bednij: ”Nå, kamrat Demjan, har ni skrivit något dikt som vi kan använda?”

”Ja, det har jag”, sade Demjan och läste upp dikten.

När han tystnade uppstod en besvärande paus. Det var Kaganovitj som först tog till orda: ”Det där var nog inte riktigt vad vi hade tänkt oss, kamrat Demjan”, sade han. Sergo, som var en häftig natur, brydde sig inte om att komma med några omskrivningar. Han uppmanade i livliga ordalag Demjan att göra ett bättre arbete. Demjan Bednij var en fetlagd person och helt skallig. Hans huvud såg ut som en stor kopparkittel. Han tittade på dem med sina snälla ögon och sade: ”Tyvärr tror jag inte att jag kan göra något bättre än det här. Hur jag än har försökt, är det här det bästa jag har lyckats pressa fram. Jag kan helt enkelt inte höja min hand mot oppositionsmännen. Jag förmår inte. Jag är helt impotent när det gäller dem.” I själva verket använde han ett betydligt råare uttryck som man endast använder i manligt sällskap.

Jag vet inte om det som Demjan skrev någonsin publicerades. Han var uppenbarligen inte helt övertygad om att oppositionsmännen var brottslingar. Det var därför han inte kunde uppbåda den inspiration och den partianda som behövdes för att hudflänga dem i sin dikt. För att nämna min egen inställning stod jag naturligtvis på Kaganovitjs sida — det vill säga på Stalins sida. Men nu förstår jag varför Demjan hyste sina tvivel.⁸

⁷ Det första stadiet av den repression som inleddes efter mordet på Kirov var i själva verket en våg av politiska arresteringar i Leningrad. Chrusjtjovs så kallade ”kriminella element” i Moskva hade ingenting med den saken att göra.

⁸ Demjan Bednij, en beställningsförfattare som skrev dåliga dikter, kan vid det här tillfället ha hyst sina tvivel. Han hämtade sig emellertid snart och producerade en hel serie av vämjeliga ”dikter” i vilka han smutskastade de anklagade (bland dem också de huvudanklagade i den utrensning som senare drabbade Röda armén) och i vilka han krävde de strängaste straff.

Blomman av partimedlemmarna utrotades under det ohämmade våld som bröt ut kort efter den scen som jag bevittnade i Kaganovitjs arbetsrum. Många av vårt partis och vårt lands ursprungliga ledare utplånades. Var hade män sådana som Molotov eller Kaganovitj eller Vorosjilov eller Mikojan varit när Zinovjev, Kamenjev, Trotskij, Bucharin och Rykov ledde landets öden? Nästan hela den politbyrå som hade varit i verksamhet vid Lenins död var utrensad. Ta till exempel Zinovjev och Kamenjev som eliminerades som ledare för oppositionen: de hade gjort sig skyldiga till vissa misstag under revolutionen. Det vet alla människor. Men alla människor vet också någonting annat. Sedan de hade insett att de hade slagit in på fel väg, tog Lenin själv dem till nåder och gav dem viktiga uppgifter inom ledarskapet. Vid Lenins sida gav Zinovjev och Kamenjev partiet värdefull vägledning. När regeringen flyttade från Leningrad till Moskva, stannade Zinovjev i Leningrad. Han anförtroddes överinseendet över vår ursprungliga huvudstad, vår mest revolutionära stad, som hade höjt resningens baner under oktoberrevolutionen. Och Moskva anförtroddes Kamenjev. Men ändå ställdes dessa män inför rätta som brottslingar och skulle snart elimineras i sin egenskap av folkfiender!

Stalins utrensningar inom partiet spred sig från oppositionsmännen 1936 till högerflygeln 1938, då Rykov, Bucharin och andra folkets och partiets ledare ställdes inför rätta. Det är fullt berättigat att kalla dessa män ledare. Ta till exempel Rykov. Han blev ordförande i folkkommisariernas råd efter Lenins död. Han var i partiets ögon en man med stora förtjänster och en värdig representant för sovjetmakten. Men ändå blev han skjuten. Vad Bucharin beträffar, kallade Lenin honom ”vår Buchartjik”, och hans Kommunismens ABC var en förmedlare av den marxistisk-leninistiska visdomen till hela den äldre generationen. Också han ställdes inför rätta och eliminerades.⁹

---

⁹ För att fastställa den viktigaste kronologin: Medan utrensningen samlade krafter 1935, förberedde Stalin den första stora skenrättegången, den som Chrusjtjov här kallar rättegången mot oppositionsmännen i Leningrad. Hans verktyg var G. G. Jagoda, chefen för NKVD, vilken som den förste hade infört systemet med tvångsarbetskraft i Sovjetunionen. Denna rättegång som ägde rum i augusti 1936 kallades officiellt ”rättegången mot den trotskistisk-zinovjevistiska terroristiska centern”, och den slutade med att Lenins nära vänner G. E. Zinovjev och L. B. Kamenjev blev skjutna tillsammans med fjorton andra.

Kort därpå avskedades Jagoda för bristande nit och ersattes av N. Jezjov, ett patologiskt fall, en dvärg med vilken Chrusjtjov hade samarbetat i partikommittén i Moskva. Det var under Jezjov som utrensningarna definitivt tog fart och terrorn blev landsomfattande. Den andra skenrättegången, som förbereddes av Jezjov, ägde rum i januari 1937 och blev känd under namnet ”rättegången mot den antisovjetiska trotskistiska centern”. Den omnämns knappast av Chrusjtjov. De mest betydande offren var G. L. Pjatakov, en av Lenins protegéer som tidigare genom påtryckningar hade förmåtts att kräva dödsstraff åt Zinovjev; G. Sokolnikov, en ledamot av Lenins första politbyrå; K. Radek, den lysande journalisten, och ytterligare fjorton andra.

Den tredje stora förräderirättegången, som också var den mest effektfulla, ägde rum i mars 1938, och även den var förberedd av Jezjov. Det var ”rättegången mot det antisovjetiska blocket av trotskister och högermän”. Här fanns tjugoen åtalade, av vilka de främsta den här gången var självaste Bucharin, Rykov, Lenins efterträdare som Sovjetunionens premiärminister, samt Jagoda, Jezjovs företrädare som chef för NKVD.

Vid alla dessa rättegångar anklagades de åtalade för konspirationer för att mörda Stalin, för att ha varit agenter för utländska underrättelseväsen och för ett flertal andra, smärre brott.

På sommaren 1937, mellan skenrättegångarna 1937 och 1938, skedde den hemliga rättegången mot och avrättningarna av gräddan i Röda arméns högsta befäl, bland vilka den främste representanten var biträdande försvarskommisariern, marskalk Tuchatjevskij, en rättegång som så småningom följdes av likviderandet av uppskattningsvis hälften av hela officerskåren.

Utrensningarna fortsatte i vansinnestakt ända till slutet av 1938 då det var Jezjovs tur att likvideras. Han efterträddes av Lavrentij Pavlovitj Berija, chefen för NKVD i Georgien, vars första uppgift det blev att likvidera utrensarna (varvid han passade på att utkräva hämnd mot gamla personliga fiender). Den stora massan av offer, bland dem många av de mest hängivna stalinisterna på höga poster, vilka själva med entusiasm hade kastat sig in i de tidigare utrensningarna, blev arresterade, torterade och skjutna utan rättegång och utan publicitet. De helt enkelt försvann från scenen. Chrusjtjov var ledare för partiorganisationen i Moskva under hela denna blodiga utrensning ända till januari 1938 då han skickades till Ukraina. Han blev ledamot av politbyrån just som denna *Jejzjovsjtjina* stod

Under denna period började partiet förlora sin auktoritet och blev i stället NKVD:s lydiga verktyg. Jag minns att sakernas tillstånd under den konferens som partiet i Moskva avhöll 1937 var följande: Alla kandidater som nominerades för medlemskap i stads- och regionalkommittéerna i Moskva skulle sållas och "sanktioneras" av NKVD. Varken centralkommittén eller partiet som sådant kunde fritt framföra sina egna kandidater. NKVD hade sista ordet när det gällde att bedöma de enskilda partimedlemmarnas verksamhet och avgöra om de kunde tilldelas högre parti-befattningar. Vi hade fostrats till att tro att detta förfaringsätt hjälpte de lokala partiorganisationerna att avslöja fiender som hade lyckats nästla sig in i de ledande partiinstanserna. Jag minns framför allt en händelse som ägde rum under partikonferensen i Moskva 1937. Där fanns en kommissarie från Militärakademien Frunze som sett från partikommitténs i Moskva synpunkt var en god kommunist och en god kamrat. När det motionerades om att hans namn skulle sättas upp på valsedeln, framgick det tydligt att delegaterna var entusiastiska för hans kandidatur. Hans nominering hälsades med dundrande applåder. Plötsligt fick jag ett meddelande från NKVD: "Gör vad ni kan för att förödmjuka denne man. Man kan inte lita på honom. Han upprätthåller förbindelser med folkfiender och kommer att bli arresterad." Vi lydte och återkallade hans nominering, men det var en smärtsam upplevelse för alla delegaterna. Redan följande kväll arresterades kommissarien.

Jemeljan Jaroslavskij fall påminde mycket om detta.¹⁰ Han var en gammal bolsjevik och åtnjöt stor respekt inom partiet. Han var sekreterare i centrala kontrollkommissionens partikollegium, vilket innebar att han från partiets ståndpunkt ansågs stå över alla misstankar. Han nominerades som kandidat till medlemskapet i Moskvas regionalkommitté. Plötsligt fick jag ett telefonsamtal som meddelade att Jaroslavskij inte fick väljas in. Denna order var ett hårt slag för mig personligen, men jag måste lyda. Jag förmedlade instruktioner till de andra sekreterarna i regionalkommittén att inleda en agitationskampanj mot Jaroslavskij bland delegaterna utan att låta Jaroslavskij själv få nys om saken. Men det var för sent. Trots vår aktivitet blev han vald med en marginal av en röst. Efter konferensen gick kamrat Zemljatjka, som jag alltid hade respekterat, så långt att han skrev ett brev till centralkommittén i vilket han klandrade mig i min egenskap av sekreterare i staden Moskvas partikommitté, för den brist på respekt som hade kommit Jaroslavskij till del under konferensen. Naturligtvis kunde jag då förklara för henne att jag helt enkelt hade följt mina order. Och lika självklart ledde hennes brev inte till någonting.

Vad man ser av dessa historier är att eftersom varje befordran eller förflyttning av partianställda måste ske i enlighet med direktiv från NKVD, hade partiet förlorat sin ledande roll. Det var skandalöst.

Jag var personligen bekant med många av offren för den politiska terrorn. Några av dem hade jag känt ända sedan min tid i Donbass. Tag till exempel Ivan Tarasovitj Kirilkin. Han var chef för Rutjenkovgruvorna 1925-1926 och senare gjordes han till direktör för Makejevmetallverken, som han skötte mycket skickligt. Sedan hade vi Vasilij Bazulin. Han utförde ett rätt gott arbete som ledare för en fabrik i närheten av Juzovka.

Båda dessa män dödades 1937. De försvann från jordens yta utan att lämna minsta spår efter sig. Ingen ville tala om för mig vad som hade hänt någondera av dem. Jag vet inte hur många fabriksdirektörer och ingenjörer som likviderades på precis samma sätt. På den tiden var det inte svårt att bli av med någon som man inte gillade. Det enda man behövde göra var att utpeka honom som folkfiende. Den lokala partiorganisationen tittade flyktigt på rapporten, slog sig för

---

på sin höjdpunkt.

¹⁰ J. Jaroslavskij hade vunnit ryktbarhet i sin egenskap av ledare för "De militanta gudlösa liga", spjutspetsen för bolsjevikernas angrepp mot religionen.

brösten i rättmätig indignation och såg till att NKVD tog hand om mannen.

Jag kände också Treivas.¹¹ Hans namn var under 1920-talet känt i vida kretsar som en prominent gestalt inom Lenins förbund för kommunistisk ungdom [Komsomol]. Han var en intelligent, duglig och rättskaffens man. Jag lärde känna honom genom partiorganisationen i Moskva då Treivas och jag under sex månader samarbetade i Baumandistriktet. Kaganovitj tog mig en gång avsides och varnade mig för att Treivas hade en svart fläck på sitt politiska förflutna. Uppenbarligen hade han tillhört den så kallade "Ungdomsligan Nittiotre", som en gång hade undertecknat en deklaration till förmån för Trotskij. Han mötte ett tragiskt slut. När Stalin föreslog att regionalkommittéernas sekreterare skulle företa inspektionsturer till Tjekans fängelse i deras verksamhetsområden, hittade jag också under en av dessa turer Treivas i ett fängelse. Han klarade sig inte undan köttkvarnen när det stora slaktandet började 1937.

Ibland hör man namnet Lomov nämnas i radion. Man får då höra hur Lenin instruerade Lomov att göra så och så. Var finns denne Lomov nu? Jag kände honom väl. Jag sammanträffade ofta med honom medan jag arbetade i Donbass efter inbördeskriget. Han fick hand om kolproduktionen i Ukraina, och jag besökte honom ofta på hans kontor i Charkov. Han var mycket respekterad i partiet som en man vars partiförtjänster gick ända tillbaka till de dagar då den revolutionära verksamheten fortfarande var underjordisk. Men ni vill kanske fortfarande veta var denne Lomov nu befinner sig? Svaret är — skjuten! Lomov finns inte mer.¹²

Till och med de män som stod Stalin närmast likviderades under denna vansinniga hetsjakt. Låt oss se på Ordjonikidzes öde.¹³ Kamrat Sergo, som vi alltid kallade honom, var en populär gestalt. Han åtnjöt välförtjänt respekt inom hela partiet. De tre kaukasierna — Stalin, Mikojan och Sergo — var under många år oskiljaktiga. Men även om Stalin och Sergo var både georgier och gamla bolsjeviker, var de som människor helt olika. Trots sitt explosiva temperament var Sergo en man med ridderlig karaktär och mycket respekterad för sin lättillgänglighet, sin mänsklighet och sin rättrådighet. Sergo godkände aldrig det slaktande som försiggick inom partiet. Jag minns till exempel att han hyste stor respekt och sympati för Lominadze.¹⁴ En gång besökte han mig till och med på moskvakommittén och frågade på sin tjocka georgiska dialekt om jag inte kunde ingripa till förmån för Lominadze. Jag sade då att det inte var mycket jag kunde göra, eftersom Lominadze var en aktiv oppositionsman som hade givit partiet fullgoda skäl för att brännmärka honom. Sergo uppmanade mig emellertid ivrigt att göra vad jag kunde för att se till att Lominadze lämnades i fred. Trots alla hans ansträngningar blev emellertid också i fortsättningen ett stort antal människor stämplade som folkfiender, och till slut stod Sergo inte längre ut med det. I början av 1937 sköt han sig. Det var först många år senare som jag fick reda på sanningen bakom hans död. Stalin mörklade mycket skickligt hela historien. Jag hörde om Sergos död först när Abel Sofrenovitj Jenukidze en dag ringde till mig och sade: "Kamrat Chrusjtjov, kom genast till mitt kontor. Det är viktigt."¹⁵

¹¹ Kirilkin, Bazulin och Treivas var andraplansgestalter som delade samma öde som drabbade tiotusentals andra liknande människor.

¹² G. I. Lomov (hans verkliga namn var Oppokov) var ledamot av Sovjetunionens folkkommissariers råds kontrollkommission. Han blev arresterad och skjuten på order av Molotov.

¹³ Sergo Ordjonikidze, som hade stått Stalin mycket nära, tog avstånd från hans excesser och kritiserade personligen sin herre. Strax efter detta dog han under omständigheter som fortfarande är ouppklarade. Han blev inte formellt avrättad. Han hedrades efter sin död. I sitt hemliga tal sade Chrusjtjov att han tvingades att begå självmord. Men ännu i dag vet ingen exakt vad som hände.

¹⁴ V. V. Lominadze, en av Stalins tidigaste anhängare, en man som var självständigare än de flesta, stämplades som konspiratör under den andra och tredje skenrättegången.

¹⁵ A. S. Jenukidze, en annan georgier, var en stalinist som i likhet med Kirov och Ordjonikidze opponerade sig mot

Jag begav mig raka vägen till Kreml och frågade: ”Vad står på, Abel Sofrenovitj ?”

”Sergo är död.”

”Vad säger ni? Jag såg ju honom för en liten stund sedan.”

”Han dog mycket plötsligt. Ni måste ha vetat att han var mycket sjuk. Regeringen har tillsatt en kommission som skall ordna begravningen, och ni är utsedd till medlem.”

Hela proceduren för en vederbörligen högtidlig statsbegravning följdes. Jag höll på moskvakommitténs vägnar ett begravningsstal under ceremonin vid Leninmausoléet. Jag sörjde Sergo uppriktigt. Han hade alltid varit påfallande vänlig mot mig. Jag hade haft stor nytta av hans faderliga beskydd.

Jag fick inte reda på att han hade begått självmord förrän under kriget när jag åt middag med Stalin och några andra av kamraterna och helt apropå råkade ta upp frågan om Sergo.

”Sergo! Ja, det var en riktig karl. Så synd att han dog så tidigt. Vilken förlust!”

Det uppstod en besvärad tystnad. Jag insåg att jag hade gjort mig skyldig till en blunder. När vi steg upp från middagsbordet frågade jag Malenkov: ”Vad har jag sagt som jag inte borde säga?”

”Vet ni inte det?”

”Nej.”

”Menar ni faktiskt att ni trodde att Sergo dog en naturlig död? Visste ni inte att han sköt sig? Det där kommer Stalin aldrig att förlåta er. Ni såg hur besvärad han såg ut när ni nämnde Sergos namn. Det var mycket oförsiktigt av er.”

Naturligtvis visste inte heller Malenkov vid tiden för Sergos död någonting om självmordet. Han stod inte Stalin lika nära som jag. Han hade endast fått reda på saken indirekt.

Efter Stalins död berättade Anastasij Ivanovitj Mikojan, som hade stått Sergo mycket nära, för mig att han så sent som kvällen före självmordet hade haft ett samtal med Sergo. En lördagskväll hade de tillsammans gått på en promenad runt Kreml. Sergo berättade för Anastasij Ivanovitj att han inte orkade leva vidare. Han sade att det var omöjligt att tolerera vad Stalin gjorde partiet, och att han inte längre hade krafter att kämpa emot. Följande dag, som var en söndag, sköt han sig. Kamrat Sergo var en sällsynt hederlig man.

Kort efter Sergos död slog Stalin till mot det gamla gardet inom Röda armén. Jag kan inte räkna upp alla de generaler han likviderade, men jag vill gärna berätta om några av dem.

Tuchatjevskijs arrestering [i maj 1937] kom som en blix från klar himmel. Han var vår lysande ställföreträdande försvarskommissarie. Vid tjugosex års ålder hade han under inbördeskriget fört befäl över västfronten. Lenin anförtrorde honom operationen mot det upproriska Kronstadt, liksom också operationerna mot Antonov och Koltjak. När Tuchatjevskij avrättades hördes en hel del elakt förtal från män som hade stått i kontakt med honom under inbördeskriget — män som inte nådde honom upp till knäna, för att inte tala om naveln. De började sparka den redan döda kroppen och klandra honom för sina egna misstag under inbördeskriget. Men enligt experternas utlåtanden hade dessa misstag kunnat ske endast därför att Tuchatjevskij inte hade fått ett tillräckligt högt befäl. Och som faktum kvarstår att Lenin anförtrorde Tuchatjevskij många kritiska operationer som gällde landets liv eller död.

Stalins med tiden allt större brutalitet. Eftersom han avsattes från sina befattningar och ställdes utanför lagen redan 1935, är det svårt att förstå att detta samtal kan ha ägt rum.

Jag hade varit ytligt bekant med Tuchtatjevskij och brukade träffa honom när jag arbetade som förste sekreterare för stads- och regionalkommittéerna i Moskva. Vi brukade tala i telefon och träffa varandra vid plena. Ibland förde han mig ut i terrängen för att demonstrera något nytt vapen eller någon ny ingenjörsutrustning. Han hade en djup förståelse för militära innovationer och betraktade alla sådana tekniska framsteg som synnerligen betydelsefulla. Jag är övertygad om att om han inte hade blivit avrättad, skulle vår armé ha varit mycket bättre utbildad och utrustad när Hitler gick till anfall.

Sedan hade vi Gamarnik. Han var chef för Röda arméns politiska direktorat, vilket innebar att han inte bara var en god soldat utan också en betydande politisk gestalt. Han hade spelat en betydelsefull roll när Röda armén skapades. Det berättas att Gamarnik inte blev avrättad. Ja, det stämmer. Han sköt sig. Han hade klart för sig att han skulle bli arresterad, och när de kom och knackade på hans dörr, förde han pistolen till tinningen och tryckte av. Bödlarna kom för att släpa honom till stupstocken, men han ansåg det bättre att ända sitt liv för egen hand. Gamarnik var en mycket hedervärd man.

Andra offer var Jegorov¹⁶ — en av våra största militära ledare, chefen för sydfronten under inbördeskriget — och Jakir.¹⁷ General Jakir var en förhållandevis ung man. Han hade varken deltagit i första världskriget eller revolutionen. Hans karriär började under inbördeskriget då han anslöt sig till ett nyuppsatt förband. På den tiden var vi beväpnade med vad vi kunde få tag på, men vårt huvudvapen var vårt hat till den gamla borgerliga kapitalistiska regimen och vår hängivenhet för det nya socialistiska sättet att leva för vilket inbördeskriget utkämpades. Jakirs förband växte till en division, och han fick befälet över den. Han och hans trupper blev avskurna från Röda armén i södra Ryssland, men han lyckades bryta sig ut från inringningen och leda sin division rakt genom vitgardisternas linjer samt återförenera sig med våra huvudstyrkor. Efter inbördeskriget förde Jakir befälet över trupperna i Ukraina och på Krim. Plötsligt blev han arresterad och avrättad. Så gick det också med Eideman — en man som var både poet och soldat, en av våra mest framstående militära ledare.¹⁸

Vi kommer nu till fallet Blücher.¹⁹ Tidningarna talade ofta om Blücher. Blücher var den förste som dekorerades med Röda fanans orden, Blücher gjorde si, Blücher gjorde så, Blücher, Blücher, Blücher. Blücher var proletär, han var arbetare, rörläggare till yrket. Han var en militär som själv hade skapat sin karriär. Han förvärvade sina erfarenheter under första världskriget och förde befälet över högre förband under inbördeskriget. Senare skickades han till Kina som rådgivare åt Chiang Kai-shek. Han förde också befälet över trupperna i Fjärran Österns militärdistrikt. Vi litade på honom både som militär ledare och som politisk gestalt. Var var då Blücher när han verkligen behövdes under kriget mot Hitler? Han var redan död. Men hur? Dog han en naturlig död? Nej, han blev avrättad. Han blev arresterad och skjuten som folkfiende.

Nu reser man ett monument till Blüchers minne, vilket är det minsta man kan göra. Men monumentet borde berätta hela sanningen om honom, och de som inte vill att hela sanningen skall komma i dagen borde skämmas. Varje monument till Blüchers ära borde låta folket veta att det

¹⁶ Marskalk Jegorov blev arresterad och skjuten relativt sent under utrensningarna i armén, sedan han för en kort tid hade varit Tuchtatjevskijs efterträdare som ställföreträdande försvarskommissarie.

¹⁷ Jakir, till graden armégeneral och chef för Kievs militärdistrikt, var far till historikern Pjotr Jakir, i dag en av ledarna för den sovjetiska oliktänkande intelligentsian.

¹⁸ General R. P. Eideman hade varit arméchef under inbördeskriget. När han blev arresterad och skjuten var han ledare för den civila försvarsorganisationen.

¹⁹ Marskalk Blücher var chef för trupperna i Fjärran östern och kanske den dugligaste av Röda arméns högre befälhavare. Han blev arresterad i augusti 1938, förhördes personligen av Berija som kort dessförinnan hade efterträtt Jezjov.

inte var en naturlig död som berövade oss hans talanger i kriget mot tyskarna; nej, Blücher föll, driven i döden av en man som vi enligt Lenins utsago inte borde lita på.

På senare år har jag ett flertal gånger sett filmen Järnforsen, och den har alltid gjort ett djupt intryck på mig. Järnforsen var också en bok. Det var den första boken om inbördeskriget jag läste. Den var skriven av vår talangfulle författare Serafimovitj. Nu har den också visats på vita duken. Så snart jag ser denna film förföljs jag av tanken: ”Var har jag sett denne tappre, kloke general som för befälet över Tamanarmén?” I filmen och i boken kallas han Kozjuch, men hans verkliga namn var Kovtyuch.²⁰ Han var den man som visade så lysande intelligens, skicklighet och mod när han bröt sig genom de vitas inringning och ledde Tamanarmén genom de fientliga linjerna. De som såg denne general i aktion hade ingenting annat än gott att säga om honom. Nu frågar ni kanske: ”Var finns denne Kozjuch-Kovtyuch nu? Hur gick det med honom? Vad gjorde han under kriget mot Hitler?” Kovtyuch var borta när andra världskriget bröt ut. Han blev arresterad tillsammans med andra ”folkfiender” och skjuten.

Jag stod personligen mycket nära Ivan Naumovitj Dubovoj.²¹ Han kom från en proletärfamilj. Hans far var gruvarbetare vid Don. Dubovoj gick igenom en officersskola under första världskriget. När inbördeskriget bröt ut, gjordes han till ställföreträdande chef för en division över vilken befälet fördes av Sjtjors. Jag träffade ofta Dubovoj vid det ukrainska kommunistpartiets kongresser. Jag blev mycket nära bekant med honom under åren 1928 och 1929 då jag var chef för regionalkommitténs i Kiev organisationsavdelning. Dubovoj var chef för Kievskas militär-distriktet. Jag brukade fara ut med honom för att inspektera trupperna. Jag var mycket glad för att vi hade sådana befälhavare i Röda armén, män som till kropp och själ var hängivna revolutionen, sovjetmakten och socialismen.

När folkfienderna avslöjades, distribuerade Stalin Tuchatjevskijs, Jakirs och andras vittnesmål till medlemmarna av politbyrån. Bland dessa vittnesmål fanns en bekännelse, skriven med Ivan Naumovitj Dubovojs egen hand. Han skrev att han dödade sin chef Sjtjors under inbördeskriget. Så här skrev han i sin bekännelse:

”Sjtjors och jag låg på marken och följde med striden. Plötsligt öppnade en fientlig kulspruta eld i vår riktning. Kulorna slog ner på alla sidor om oss. Sjtjors låg framför mig. Han vände på huvudet och sade: 'Vanja, Vanja, de vita har en bra kulspruteskytt. Titta så träffsäkert han skjuter på oss.' Några ögonblick senare vände han sig om igen och öppnade munnen för att säga något. Det var just då som jag dödade honom. Jag sköt honom i huvudet. Jag dödade honom för att få inta hans plats som chef för divisionen.”

Ni kan föreställa er vilken avsmak jag kände när jag för första gången läste denna bekännelse. Jag hade alltid respekterat Dubovoj, och plötsligt upptäckte jag att han hade gjort något så lumpet som detta. Jag klandrade mig själv: hur kunde jag ha varit så blind? Varför hade jag inte vetat att Dubovoj var Sjtjors mördare?

Men vid tiden för XX:e partikongressen 1956 — när vi öppnade arkiven och tittade på dossiererna över alla de människor som hade förklarats som folkfiender och blivit skjutna eller strypta — upptäckte jag att Dubovojs bekännelse var en ren lögn. Jag hade en andra gång blivit förd bakom ljuset. Första gången var när min aktning för Dubovoj som en hederlig man skakades av hans bekännelse om mordet på Sjtjors. Nu var jag förd bakom ljuset för andra gången, den här gången av Dubovojs egen mördare — Stalin själv.

²⁰ General Kovtyuch, som var armékårschef, blev skjuten i juli 1938.

²¹ I. N. Dubovoj, också han armégeneral, blev skjuten i juli 1938.

I slutet av 1930-talet förberedde Hitler sitt anfall och gjorde vad han kunde för att underminera vårt militära ledarskap. Vi hjälpte honom ganska effektivt på traven genom att förrinta gräddan av vår personal i ledande befattningar, vårt partiledarskap och vår vetenskapliga intelligentsia. Blodbadet nådde sin glödhet kulmen 1937. Det var ingen tillfällighet att 1937 var det år då vi för första gången inte lyckades fullfölja vår industriella plan. Allt detta måste tas i betraktande när man gör en objektiv analys av de första månaderna av andra världskriget. Förintandet av arméns gamla garde betraktades länge som någonting för vilket man kunde prisa de ansvariga i stället för att man skulle ha stämplat det som ett brott för vilket de borde ha straffats. Och vem var det som fick betala för detta brott? Armén, folket och landet.

Man kunde få ihop en hel bok som inte innehöll något annat än namnen på de framstående militära, parti-, administrativa och diplomatiska ledare allesammans män av den leninistiska skolan — som blev Stalins första offer. Hederliga, lojala leninister som var hängivna revolutionens sak — de var de första som ljöt döden när Stalin utövade sitt godtyckliga herravälde över partiet.

De flesta av de generaler som dog för Stalins hand har nu återfått sitt goda namn. De rehabiliterades vid XX:e partikongressen. Men långt efter detta har många saker som har nära samband med dem blivit nertystade. Man borde inte nöja sig med att återge alla dem som likviderades heder och ära, de borde också framställas för folket som martyrer för den terror som bedrevs av Stalin under slagordet kampen mot folkfienderna.

Varför begick Stalin dessa brott? Var han förd bakom ljuset? Och om så var, frågar man sig av vem? Och med hur många liv fick vi betala att han lät sig föras bakom ljuset?

Bilaga: Om utrensningarna i armén

I maj 1937 arresterades marskalk M. N. Tjuchatjevskij och andra höga militärer. De anklagades för förräderi och konspiration med Nazityskland i syfte att störta sovjetregeringen och i juni dömdes de till döden och sköts, allt i hemlighet. Därefter arresterades ytterligare 980 officerare och efter ett tag hade sammanlagt ca 34 000 officerare utrensats. Av dessa kom senare 11 596 att återfå sina positioner, men majoriteten avrättades eller dog i fängelse, bland dem 3 marskalkar, 16 generaler, 15 amiraler, 264 överstar, 107 majorer och 71 löjtnanter. De som råkade mest illa ut var de politiska kommissarierna av vilka tusentals miste livet.*

Efter Sovjetunionens sammanbrott har det framkommit många dokument som rör utrensningarna i armén. Att officerarna var oskyldiga till det som de anklagades för är alla seriösa forskare överens om. Exempelvis konstaterar J Arch Getty och Naumov: ”Det finns inga bevis för att de anklagade officerarna var involverade i någon komplott mot Stalin, trots rykten om motsatsen”. (*The Road to Terror*, 1999 års upplaga, s 447).

Bland dem som studerat Röda Arméns historia hör den svenske ekonomihistorikern Lennart Samuelson, i boken *Röd koloss på lerfötter* (1999). Därifrån (s 216-225) saxar vi följande om *Tjuchatjevskij-”affären” och terrorn mot Röda armén 1937-1938*:

En av sovjethistoriens kriminalgåtor är ”Tjuchatjevskij-affären”. I maj 1937 arresterades Tjucha-

---

* Uppgifterna om utrensningarnas omfattning är hämtade ur Geoffrey Roberts bok, *Stalin's wars*, (2006) s 15-16 och J Arch Getty & Naumov, *The Road to Terror*, s 450 i 1999 års upplaga (s 174 i 2010 års reviderade upplaga).

En detalj som kan vara värd att nämna är att under den stora terrorn råkade ofta släktingar till de utrensade illa ut. Detta gällde även Tjuchatjevskij, vars fru Nina och två bröder, officerarna Alexander och Nikolaj, också avrättades, medan hans tolvåriga dotter Svetlana hölls i fängsligt förvar tills hon fyllde 17 år, varefter hon fick tillbringa fem år internerad i ett läger.

tjevskij och ställdes den 11 juni tillsammans med sju generaler inför en militärdomstol som dömd dem till döden för påstått högförräderi och konspiration. Det blev upptakten till omfattande utrensningar som försiggick i det tysta under det närmaste året inom hela försvarsmakten och krigsindustrin. På senare år har historikerna bättre än vad som tidigare varit möjligt kunnat analysera omfattningen och följderna av avrättningarna av den högsta försvarsledningen. Att göra orsakerna — Stalins motiv — begripliga ligger utanför det möjligas gräns.

Den militär-politiska scenbilden förändrades drastiskt och oåterkalleligt genom den stora terror som Stalin med hemliga polisen som redskap inledde mot olika grupper i det sovjetiska samhället under åren 1937-38. Sedan enstaka officerare arresterats under 1936 och förhörts beträffande sina kontakter med den tidigare trotskistiska oppositionen inom partiet började hemliga polisens förhørsledare samla ”bevis” mot den högsta militärledningen. Det är numera klarlagt att bekännelser som framtvingades under brutal tortyr från oskyldigt arresterade var det enda underlag som fanns för anklagelserna. Tidigare förekom en annan tolkning av upptakten till utrensningarna inom försvaret. Antingen skulle någon inom den nazityska ledningen ha lyckats dupera Stalin att en tysk-sovjetisk konspiration ägde rum bakom ryggen på den sovjetiska statsledningen eller att några marskalkar och generaler inom Röda armén försökt få till stånd ett regimskifte. Det förekom ofta spekulationer om hemliga tysksovjetiska kontakter i mitten av 1930-talet, och dessa rykten spreds via både diplomatiska kanaler och pressen. En dylik hemlig rapport som utarbetats inom franska generalstaben hamnade 1935 via okända kanaler på den sovjetiska underrättelsechefen Semjon Uritskijs bord. De fantasifulla berättelserna om en generalskomplott avfärdades kortfattat av Uritskij, Det ”bonapartistiska” mönstret i den ryska revolutionen hade spökat redan i början av 1920-talet. Men inget nu tillgängligt material styrker någon av dessa hypoteser om orsakerna till de blodiga utrensningarna inom Röda armén. Memoarer av tyska officerare utgjorde grunden för hypotesen att Stalin skulle utsatts för en komplott genom att av nazisterna förfalskade dokument skulle ha riktat hans misstänksamhet mot arméledningen.

Sedan Tjeckoslovakiens president Edvard Beneš på 1940-talet, liksom Winston Churchill i sina memoarer, hävdade att de båda 1937 skulle ha känt till en ”nazitysk-sovjetisk militär konspiration” har olika ”detaljer” lagts till skildringarna. Före detta nazityska officerare skrev på 1950-talet om de förfalskningar av ryska dokument som Gestapo skulle ha åstadkommit för att dupera Stalin och om vilka spionvägar över Prag och Paris de skulle ha använt. Merparten av dessa spännande skildringar kan i ljuset av vad som framkommit ur de ryska arkiven förpassas till detektivromanernas värld; som mycket annat i sovjethistorien före 1991 baserades de på uppgifter som aldrig gick att verifiera eller som visat sig vara felaktiga. Litteraturen från 1960-talet hade ytterst få uppgifter baserade på hårddata rörande omständigheterna kring Tjuchatjevskijs avrättning 1937. Ur de militärjuristers protokoll som upprättades på 1950-talet är det numera känt att offren för terrorn anhölls successivt och avtvingades fabulerade ”erkännanden” om spioneri för praktiskt taget vilka utländska makter som helst, alldeles utan minsta grund. Stalin och Vorosjilov följde dagligen vilka nya ”erkännanden” som avtvingats offren under deras torterares övervakning. Vissa officerare vägrade underteckna förhørsledarnas protokoll eller ange några andra; de blev bokstavligen lemlästade.

Det råder alltså inget tvivel om att den stora terrorn, vare sig den riktade sig mot enskilda personer eller hela grupper av ”folkfiender”, stod under direkt kontroll av Stalin och hans sekretariat. Det finns föga skäl att tro på några ”spontana” initiativ underifrån eller hämndaktioner på basplanet, vilket var en alternativ tolkning av de massomfattande terroraktionerna på 1930-talet.

Under glasnost kom flera sovjetiska artiklar som behandlade problemet: vad hade föranlett Stalin

att avrätta sina generaler? Var det paranoia och maktbegär eller en skickligt genomförd nazistisk komplott som lurade NKVD?

Visserligen hade Tuchatjevskij och andra ledande officerare velat ha en bättre arméledning genom att föreslå Vorosjilovs avsättning. Men någon militär komplott eller kupp existerade inte. Vorosjilovs egen roll i utrensningarna tyder på att han spelade med när hans rivaler om makten likviderades och att han accepterade Stalins resonemang om att ”folkets fiender”, ”sabotörer” och ”spioner” hade nästlat sig in även i armén. Otaliga brev från fängslade officerare som kom till Vorosjilov lämnades obesvarade. Hemliga polisens arresteringsorder godkändes av honom till punkt och pricka.

Tuchatjevskij hade i början av maj 1937 avskedats från sin post som vice folkkommissarie och utnämnts till chef för Volga militärområde. Han arresterades den 25 maj i staden Kujbysjev och fördes till Moskva för förhör. Han pressades att erkänna sig skyldig till anklagelser för att ha spionerat för Wehrmacht och för att ha planerat en statskupp. Från förhören finns bevarade dels själva erkännandet som Tuchatjevskij undertecknade, dels en lång bekännelseskraft som förhørsledarna sammanställt efter hans redogörelse för olika möten och krigsplaner. Den har publicerats med rubriken ”Nederlagsplanen”. I denna redogjorde Tuchatjevskij huvudsakligen för de val en potentiell fiende hade för att nå Moskva. Uppenbarligen är det material som publicerats identiskt med vad förhørsledarna nedtecknat eller rentav i stora stycken vad Tuchatjevskij själv skrivit. Men hans krigsplaner syftade till att stärka Sovjetunionens försvar, inte till att undergräva det.

Ända sedan Arthur Koestler skrev romanerna *Natt klockan tolv på dagen* och *Yogin och kommissarien* har man undrat över varför de anklagade erkände sig skyldiga till brott som alldeles uppenbart inte kunde ha utförts av dem. Beträffande Tuchatjevskij, som bröts ner och inom ett par dagar medgav sin ”konspiration med tyska generalstaben”, vet man den troliga orsaken. Efter att han till en början avfärdat alla absurda anklagelser förde NKVD-officerare in hans 13-åriga dotter Svetlana i rummet och hotade att utsätta henne för tortyr. ”För bort henne, jag är beredd att erkänna”, sade marskalken. De runda bruna fläckar på pappret, som rättsmedicinsk expertis tjugo år senare kunde konstatera var blod, vittnar om att han även kan ha utsatts för fysisk tortyr.

Den 11 juni 1937 hölls en process bakom lyckta dörrar mot Tuchatjevskij, generalerna Jakir, Kork och Uborevitj och övriga anklagade. Mitt emot dem satt Sjaposjnikov, Budjonnyj, Blücher och andra generaler ur högkvarteret. Nästa dag arkebuseras de anklagade. Redan på morgonen den 11 juni hade tidningarna runt om i Sovjetunionen skrivit om processen och dödsdomarna. Det var bara en i raden av skenrättegångar. Men efter denna process skedde arresteringar och avrättningar utan någon glasnost. Arkebuseringen av Tuchatjevskij blev ”startskottet” för terrorn mot officerskåren. I en resolution från folkkommissariatet för försvaret uppmanades alla i Röda armén att avslöja personer som varit förbundna med de anklagade och som ingått i en ”militär-fascistisk konspiration”. Under drygt ett års tid fram till hösten 1938 arresterades och avrättades tusentals officerare. Utrensningen drevs av hemliga polisen. Stalin kontrollerade alla listor. Vorosjilov tycks inte ha försökt rädda några av dem som vände sig till honom. ”Ta alla uslingarna. V.” Så signerade Vorosjilov uppgifvet en förfrågan om nya arresteringar från säkerhetspolisen.

Följderna av terrorn och massavrättningarna av höga officerare blev ödesdiga. Den förut relativt fria debatten om strategi och operationskonst stryptes; de högsta ansvariga för doktrinen om djupoperationer hade ju ”avslöjats” som tyska spioner och sabotörer. Deras arbeten drogs bort från bibliotek, bara omnämmandet av deras namn var anatema.

Det har rått osäkerhet om hur många högre officerare som föll offer i Stalins utrensningsvåg.

Tack vare de forskningsinsatser som gjorts under de senaste åren, bl. a. av den ryske militärhistorikern Oleg Suvenirov, kan man idag med mycket större säkerhet fastställa hur terrorn drabbade olika grupper inom Röda armén. Däremot har vi ännu inte någon klar utvärdering av de kvalitativa förändringarna i den militära planeringen, hur ledarskap och kompetens förändrades när tusentals höga officerare avlägsnades. Det mesta tyder på en kraftig försvagning av all den initiativkraft som funnits tidigare. Ännu mindre kan vi finna underlag som skulle göra Stalins och säkerhetspolisens agerande begripligt, i den meningen att de handlade utifrån en inbillad rationell bedömning.

De mest skiftande, ofta löst underbyggda siffror har varit i omlopp vad gäller omfattningen av den ”stora terrorn” 1937-38, särskilt utrensningarna inom Röda armén och Röda flottan. Längre förekom uppskattningen att 30 000-35 000 man skulle utsatts för repression under de två åren 1937-38. Den uppgiften kom från en kommission som Chrusjtjov tillsatte. Kruket var att kommissionen inte urskilde vilka typer av straff som utdelades: allt från enbart avsked, disciplinstraff till GULAG och dödsstraff räknades in. Under tiden fram till 1980-talets slut vann denna siffra hävd i historieskrivningen. Sedan dess har rapporter från Röda arméns personalavdelning blivit kända. Bland dem finns översikter gjorda 1940 som visade hur många inom armén som avskedats och arresterats av politiska skäl under 1937-38. Då framkom att ungefär 35 000 mist sina arbeten under åren 1937-38. Men i många fall rörde det sig om avskedanden för fylleri, försummelse och mindre brott samt avgång av åldersskäl eller sjukdom. Enligt denna rapport från 1940 skulle drygt 11 000 officerare ha arresterats 1937-38. På brigad-, divisions- och kårnivå uppgick antalet avrättade, döda under förhör eller genom självmord till drygt 900 generaler och överstar. Det saknas ännu tillförlitliga uppgifter om hur terrorn drabbade övriga delar av arméns och flygets officerskår. Utrensningarnas hela omfattning inom flottan har inte kartlagts. Under 1939-40 omprövades hundratals domar, och ofta hårt nedbrutna officerare återtog i tjänst. Den blivande marskalk Konstantin Rokossovskij hörde till de omprövade offer, och den sedermera mest kända, som överlevde.

Dessa nya uppgifter föranledde den amerikanske historikern Edmond Reese att omtolka Röda arméns historia och katastrofen 1941. Orsakerna till nederlagen skulle enligt honom inte endast vara att Stalin ”halshuggit” officerskadern, utan att utbildningen av officerare över huvud taget inte kunnat hålla jämna steg med arméns expansion.

Genom Suvenirovs undersökningar av hur arresteringar, förhör och avrättningar av officerare runt om i militärområdena gick till och hur uppgifterna om en ”fascistisk-militär komplot” spred förstämning, missmod och villrådighet inom arméns breda lager har vi för första gången fått ett betydligt bättre faktamaterial. Det visar att även om det kvantitativa omfånget inte är vad det tidigare uppskattats till så drabbades otaliga ledningsorgan och utbildningsanstalter inom försvarsmakten av terrorn.

Det var ett talesätt bland sovjetiska militärer att ”utan 1937 hade vi inte haft 1941”. Många av de under 1937-38 utrensade officerarna hade djupa kunskaper om tysk krigskonst och hade kunnat förhindra ett tyskt anfall eller parera det bättre. Många avrättade kände personligen många tyska officerare från tiden för det hemliga samarbetet mellan Röda armén och Reichswehr. Även om inget annat i historien ändrats, och Hitler föreslagit sin officerskår att anfälla Sovjetunionen, skulle deras högst hypotetiska närvaro 1940-41 ha inneburit en annan beredskap. De hade bättre kunnat förutse tyska avsikter, de hade bättre följt med den tyska militära utvecklingen och hade erfarenhet av att leda stora operationer under ryska inbördeskriget, i Kina, Spanien och Japan.

Efter utrensningarna blev Boris Sjaposjnikov ny chef för den sovjetiska generalstabens. Självfallet hade man tid för en uppdatering av de olika krigsfallen Tyskland och Tyskland-Polen. Genom att

erfarna officerare som Sjaposjnikov fanns kvar i ledningen bibehölls trots allt en grundläggande kompetens. Men alltför många officerare hade blivit befordrade till poster som de saknade förutsättningar att klara.

För Sovjetunionens internationella anseende som militärmakt var terrorn förödande. Om anklagelserna mot officerarna 1937 och senare var sanna, resonerade man i Väst, hur skulle man då kunna lita på Röda armén som allianspartner mot Nazityskland? Omvänt: om Stalins anklagelser mot hans generaler var falska, hur skulle man kunna ingå förhandlingar med en statschef som låtit avrätta sin arméledning? Den svenske socialdemokraten Zeth Höglund frågade i en artikel sommaren 1937 om sovjetarmén, precis som en gång tsarens, blivit en ”koloss på lerfötter”.

Berija kommer till makten

I detta kapitel behandlar författaren både det första skedet av sin verksamhet i Ukraina (början av 1938) och de utrensningar som vid samma tid pågick i Moskva samt förflyttar sig därefter tillbaka till Kiev. Man kunde tro att utrensningarna i Ukraina hade avslutats, då Chrusjtjov utsågs till förste partisekreterare där. Helt naturligt försöker han själv framställa det så i sin återblick. I själva verket var hans första åtgärd i Ukraina att leda en av honom själv startad ny utrensning. Sommaren 1938 fanns av delrepublikens centralkommittés 86 medlemmar (1937) blott 3 kvar i livet. Chrusjtjov höll på med att bygga upp en ny partiapparat och en ny regering efter sitt eget sinne. ”Jag förbinder mig att sätta in all min kraft på att gripa och från Ukrainas jord utplåna alla fascistagenter, trotskister och bucharinister liksom alla borgerliga nationalisterna”, förklarade Chrusjtjov offentligt i maj 1938. Längre fram på sommaren innehöll det ukrainska partiorganet denna hyllning: ”Det skoningslösa för görandet av folkets fiender — trotskisterna, bucharinisterna, de borgerliga nationalisterna och all annan ohyra som sysslade med spioneri — inleddes först sedan Sovjetunionens kommunistpartis centralkommitté hade skickat den rakryggade bolsjeviken och stalinisten Nikita Sergejevitj Chrusjtjov till Ukraina för att leda det ukrainska kommunistpartiets centralkommitté.” Detta var betydligt överdrivet. Men det var så Chrusjtjov önskade bli betraktad vid den här tiden. Man bör ha detta i minnet, när man läser hans hårda uttalanden om Stalin i allmänhet men särskilt när han övergår till att berätta om Lavrentij Pavlovitj Berija, den ökände georgiske polischefen, som under många år utövade ett ödesdigert inflytande i Stalins närhet.

I början av 1938 erbjöd Stalin mig befattningen som den ukrainska centralkommitténs förste sekreterare. Han sade att Kossior inte gjorde ett gott arbete. Jag for till Kiev och övertog arbetet av Kossior.²² Han reste i sin tur till Moskva där han gjordes till viceordförande i folkkommissariernas råd under Molotov. Molotov hade själv nämnt om denna möjlighet för mig. Men sedan tog Stalin under ett av mina besök i Moskva mig avsidet och sade: ”Molotov vill nödvändigt ha er till sin ställföreträdare. Jag tror att han borde få sin vilja fram. Vad säger ni själv om saken?” Jag protesterade livligt eftersom jag just hade installerat mig i Kiev. Folket hade accepterat mig, och jag hade just börjat bygga upp en stark partiorganisation i Ukraina. Och vad som var ännu viktigare, det stod klart för mig att vi obönhörligen var på väg mot krig; om en ny man i ett så här

²² S. V. Kossior hade varit det ukrainska kommunistpartiets förste sekreterare sedan 1928. Han var visserligen stalinist, men liksom så många andra av de ukrainska partiledarna var han inte helt oberörd av den ukrainska nationalkänslan; han motsatte sig Moskvas absoluta dominans och försökte motarbeta den. Till detta hörde bland annat ett misslyckat försök att moderera verkningarna av den stora utrensningen. 1937 arresterades hans andre sekreterare Postysjev, som hyste ungefär liknande åsikter. Och i början av 1938 avsattes han själv från befattningen som förste sekreterare, kallades till Moskva och fick befattningen som förste ställföreträdare för Molotov som fortfarande var premiärminister. Men han blev snart arresterad, torterad (enligt Chrusjtjov i det hemliga talet) och i februari 1939 dömd att arkebuseras.

sent skede kom till Ukraina, skulle det bli mycket besvärligt för honom när kriget bröt ut. Jag övertygade Stalin om att det inte skulle vara i sakens intresse att förflytta mig från Kiev sedan jag nätt och jämnt hade blivit varm i kläderna där; det borde inte vara så svårt att finna någon som passade till Molotovs ställföreträdare i Moskva. Stalin gick med på det. ”Nå, därmed är det slut på diskussionen. Chrusjtjov stannar i Ukraina.”²³

Om man envist motsatte sig Stalins förslag och han blev övertygad om att man hade rätt, hände det ibland att han retirerade från sin position och accepterade ens synpunkter. Naturligtvis är en sådan smidighet och mottaglighet för förnufts skäl en positiv egenskap hos en människa. Men tyvärr kunde man på ena handens fingrar räkna de gånger då han visade denna dygd. Tvärtom var det nästan alltid så att om Stalin beslöt att man skulle göra någonting — klokt eller dumt, positivt eller negativt — tvingade han en att göra det. Och man gjorde det.

Hur som helst var det så här det gick till att jag stannade kvar i Ukraina.

Men innan jag berättar om mina år som det ukrainska kommunistpartiets förste sekreterare, borde jag tala om vissa viktiga händelser i Moskva som tog sin början redan före min förflyttning till Kiev och som fortsatte efter min avresa. Jag vill framför allt förklara hur det kom sig att Berija började spela en allt viktigare roll i partiet.

För att kunna analysera hur och varför Berija kom att inneha en ställning med så stort inflytande, måste jag gå tillbaka till den period då utrensningarna och slaktandet var i full gång. Sex månader innan Tuchtjevskijs grupp avslöjades hade Stalin förklarat att folkkommissarien för inrikes ärenden Jagoda inte skötte sin befattning tillfredsställande och att han måste ersättas med en effektivare kraft. På den tiden var vår tro på Stalin fortfarande orubbad. Vi klandrade oss själva för att vi hade varit blinda för det faktum att vi hade fiender på alla sidor om oss. Vi trodde att vi saknade Stalins djupa förståelse för den politiska kampen och att vi därför var oförmögna att upptäcka fiender i vår mitt på samma sätt som Stalin kunde det.

Stalin utnämnde Jezjov till Jagodas efterträdare.²⁴ Jezjov hade varit ansvarig för centralkommitténs personal. Malenkov hade varit hans förste ställföreträdare och övertog hans befattning i centralkommittén när Jezjov överflyttades till NKVD. Men Jezjov räknade sig fortfarande som Malenkovs överordnade, vilket förklarar varför överinseendet över centralkommitténs personal nu kom att höra till NKVD:s arbetsuppgifter.

Jag hade alltid tyckt om Jagoda. Jag såg ingenting partifientligt i hans verksamhet. Jag kunde inte förstå Stalins offentliga förklaringar och ännu mindre hans hemliga motiv för att avsätta Jagoda. Å andra sidan hade jag naturligtvis inte heller någonting att invända mot Jezjov.²⁵ Han var nitisk och pålitlig. Jag visste att han hade varit arbetare i Leningrad och partimedlem sedan 1918, vilket allt talade till hans förmån. Han hade till och med varit min egen övervakare då jag under min tid vid industriakademien var partiorganisationens sekreterare, beroende på att akademien var underställd centralkommitténs personalavdelning. Personalavdelningen utsåg mig till att mobilisera studenter till ett arbetsprojekt eller en politisk kampanj, och då avlade jag ofta rapporter om

²³ Berättelsen att Stalin erbjöd Chrusjtjov befattningen som Sovjetunionens vicepremiärminister är ny.

²⁴ Det var vid detta tillfälle som Stalin och Zjdanov, båda på semester i Sotji vid Svarta havet, den 25 september 1936 skickade det berömda telegrammet till Kaganovitj, Molotov ”och andra ledamöter av politbyrån” i vilket de instruerade dem att ersätta Jagoda med Jezjov därför att den hemliga polisen var ”fyra år på efterkälken” med sitt arbete att ”demaskera det trotskistisk-zinovjevitska blocket”. Det var signalen till en ytterligare skärpning av terrorn.

²⁵ Det är intressant att se hur Chrusjtjov alltid tycks ha funnit att de på varandra följande polischeferna var vänskapligt sinnade och hederliga människor. Det som framför allt befrämjade Jagodas uppstigande mot stjärnorna, förutom att det var han som organiserade den första stora förräderiprocessen (mot Zinovjev, Kamenjev och andra), var att det var han som introducerade systemet med tvångsarbetskraft som sattes in för byggandet av Vitahavskanalen.

framstegen och det rådande läget för Jezjov.

Sedan Jezjov blivit chef för NKVD 1936 blev terrorn värre än någonsin. Ett bokstavligt slaktande inleddes och massor av människor hamnade i den utan uppehåll arbetande köttkvarnen.

Någon tid senare meddelade Stalin att Jezjov behövde hjälp och att han måste få en ställföreträdare. Han frågade Jezjov vem denne ville ha till denna befattning. Jezjov föreslog Malenkov, eftersom denne tidigare hade varit hans ställföreträdare i centralkommitténs personalavdelning. Jag tror att denna fråga diskuterades vid flera tillfällen, men den avgjordes slutgiltigt först då Stalin en dag sade: ”Nej, jag tror att det blir bäst att vi inte flyttar Malenkov tillbaka till er. Det är bättre att han stannar där han är, i centralkommitténs sekretariat.”²⁶

Något senare föreslog Stalin Jezjov att han skulle utnämna Berija till hans ställföreträdare. Vid det här laget hade det blivit uppenbart att Stalin var missnöjd med Jezjov. Förbi var de dagar då man i demonstrationstågen bar skyltar på vilka man såg en pansrad stridshandske: Stalin kallade inte längre Jezjov ”vår pansrade näve” och ”vårt björnbär” (en ordlek som syftade på Jezjovs namn).

När Stalin utnämnde Berija till Jezjovs ställföreträdare, stod det klart att det inte skulle dröja länge förrän Jezjovs saga var all. Det förstod Jezjov själv. Han insåg att hans stjärna var i dalande. Hans karriär var slut, och kanske han till och med förstod att själva hans existens led mot sitt slut. Han sade till Stalin: ”Kamrat Berija är utan tvivel en synnerligen värdefull person. I själva verket skulle han duga till något mer än bara en ställföreträdare. Kanske han kunde bli en fullfjädrad folkkommissarie.”

”Det betvivlar jag”, sade Stalin, ”men han kommer att bli en bra ställföreträdare.”

Berija utnämndes alltså till Jezjovs ställföreträdare.²⁷ Eftersom jag på den tiden hade goda förbindelser med Berija, gick jag efter mötet fram till honom och lyckönskade honom, halvt på skämt, halvt på allvar, till hans nya befattning.

”Jag tar inte emot era lyckönskningar”, sade han.

”Varför inte?”

”Ni accepterade inte posten som Molotovs ställföreträdare, så varför skulle jag glädja mig åt att bli Jezjovs ställföreträdare? Det hade varit bättre för mig om jag hade fått stanna i Georgien.”

Jag tror att Berija var uppriktig när han sade detta. Hur som helst förflyttades han från Georgien till NKVD:s ämbetsverk i Moskva. Först tycktes hans verksamhet ta en lovande vändning. Under mina besök i Moskva sade Berija ofta till mig: ”Vad är det egentligen som försiggår här? Vi arresterar och fängslar folk till höger och vänster, till och med sekreterare i regionalkommittéer. Hela den här historien har gått alldeles för långt. Vi måste göra slut på det innan det är för sent.”

Under tiden försämrades Jezjovs ställning för var dag som gick. En episod — som koncentrerade sig kring Uspenskij, folkkommissarie för inrikes angelägenheter i Ukraina — var ett förebud till Jezjovs fall.²⁸ Stalin ringde en dag till mig i Kiev och sade: ”Det finns bevis mot Uspenskij som

²⁶ Sammankopplandet av Malenkov med Jezjov gör Chrusjtjov med vett och vilja för att svärta ner Malenkov. De två männen stod faktiskt varandra mycket nära. Malenkov överlämnade i sin egenskap av chef för centralkommitténs personalavdelning sina partikamrater att likvideras av Jezjov.

²⁷ Berija utnämndes till Jezjovs ställföreträdare i juli 1938.

²⁸ Det var Jezjovs man, chefen för NKVD i Ukraina A. I. Uspenskij, som verkställde den utrensning över vilken Chrusjtjov själv hade överinseendet i Ukraina. ”Jag betraktar mig som en lärjunge till Nikolaj Ivanovitj Jezjov”, förklarade Uspenskij i juni 1938. Och: ”Det var först sedan den trogne stalinisten Nikita Sergejevitj Chrusjtjov hade anlänt till Ukraina som krossandet av folkfienderna började på allvar.” Några veckor efter denna förklaring hade

gör att vi inte kan betvivla hans skuld. Kan ni själva sköta om att han blir arresterad?”

”Naturligtvis kan vi det, om det är era instruktioner.”

”Arrestera honom i så fall.” Först lät det i telefonen som om Stalin hade talat om Usenko, inte om Uspenskij. Det fanns en Usenko i Kiev, en man som var komsomolfunktionär. Och dessutom råkade det vara så att det fanns graverande bevis mot honom också. Men när Stalin började förklara de närmare detaljerna i fallet, förstod jag att han talade om Uspenskij, den ukrainske folkkommissarierna för inrikes ärenden. En liten stund efter att jag hade lagt ner luren ringde Stalin på nytt och sade: ”Glöm vad jag nyss sade om Uspenskij. Ni behöver inte göra något åt saken. Vi tar hand om honom själva. Vi kallar honom tillbaka till Moskva och låter arrestera honom på vägen.”

Jag hade redan planerat en resa till Dnjepropetrovsk. Jag for från Kiev innan Uspenskij kallades till Moskva. Jag hade en förkänsla av att han inte skulle efterkomma ordern att fara till Moskva. Han måste ha gissat varför han blev återkallad och vetat att han troligen skulle bli arresterad. Innan jag for sade jag därför till Korotjenko, som var ordförande för folkkommissariernas råd i Ukraina:²⁹ ”Håll ett öga på Uspenskij medan jag är borta.”

När jag följande morgon anlände till Dnjepropetrovsk, blev jag uppringd av Berija — inte av Jezjov utan av Berija! — som sade: ”Medan ni har flängt omkring på landsbygden, har Uspenskij kommit undan.”

”Vad säger ni?”

”Just det, han har flytt.”

Jag for utan dröjsmål tillbaka till Kiev. Mycket riktigt, Uspenskij var borta. Han hade lämnat en biljett i vilken han meddelade att han skulle begå självmord genom att kasta sig i Dnjepr. Vi letade efter honom med nät och dykare, men fann inte ett spår av honom. Han tycktes ha förvandlats till luft. Senare blev han fast någonstans — i Voronezj, tror jag — och skjuten.

När jag kort efter detta var i Moskva, meddelade Stalin mig att det verkade som om Jezjov hade varnat Uspenskij för vad som stod i beredskap för honom. ”Jezjov hörde oss när vi pratade”, sade Stalin, ”och i stället för att ge Uspenskij order att infinna sig i Moskva, som meningen var, gav han honom en vink att han skulle bli arresterad på vägen.”

Stalin hade med andra ord kommit till den slutsatsen att Jezjov var folkfiende och att man inte kunde lita på honom. Kort därpå [10 april 1939] blev Jezjov arresterad och Berija fick hans befattning.³⁰ Berija tog genast itu med att konsolidera sin ställning. Nu när Uspenskij var ur spelet hade Ukraina ingen kommissarie för inrikes ärenden, så Berija skickade Kabulov till Kiev. Denne var yngre bror till den Kabulov som var Berijas ställföreträdare i NKVD och som hade samarbetat med Berija i Georgien.³¹

Under den närmaste tiden efter Jezjovs arrestering blev också alla hans ställföreträdare och alla

Uspenskij försvunnit utan att lämna minsta spår efter sig. Chrusjtjovs skildring av hans slut är följaktligen helt ny. Berija övertog slutligen Jezjovs post i december 1938.

²⁹ D. S. Korotjenko var inte alls ukrainare. Han var född Korotjenkov. Han tjänstgjorde vid partikommittén i Moskva under Chrusjtjov och skickades till Smolensk i Vitryssland när utrensningarna hade nått sin kulmen, och där utmärkte han sig genom sin extrema stränghet. Chrusjtjov tog honom med sig till Ukraina 1938, och han skulle nå de högsta ställningar under sin nye herre och blev småningom medlem av centralkommitténs sekretariat.

³⁰ [Jezjov avrättades i februari 1940 efter en rättegång bakom stängda dörrar. Se J Arch Getty och Oleg V Naumov: [Epilog som prolog – om Nikolaj Jezjov](#)]

³¹ Ingenting är bekant om denne Kabulov som inte blev långvarig på denna post. Han skulle snart efterträdas av I. A. Serov som senare förvärvade sig en grundmurad ryktbarhet (se kap. 4).

som över huvud taget hade haft något att göra med honom arresterade. Detta orosmoln hängde också över Malenkov, eftersom Jezjov hade bett att Malenkov skulle utnämnas till hans förste ställföreträdare. Dessutom visste alla att Malenkov var en nära vän till Jezjov. Jag hade också i många år varit en vän till Malenkov. Vi hade arbetat tillsammans i partikommittén i Moskva. Jag drog mina egna slutsatser om de misstankar som riktades mot Malenkov efter följande lilla intermezzo.

En dag kom jag till Moskva från Kiev, och Berija inbjöd mig till sin datja. ”Låt oss fara ut till mig på landet”, sade han. ”Jag är ensam. Där ute finns ingen annan. Vi tar en promenad, och sedan kan ni tillbringa natten där.

”Det passar mig bra”, sade jag. ”Jag är också ensam.”

Vi åkte ut till hans datja och gick på en skogspromenad. Det var Berija som inledde samtalet.

”Nikita Sergejevitj”, sade han, ”vad anser ni om Malenkov?”

”Vad skulle jag anse om honom?”

”Jag menar nu när de har arresterat Jezjov.”

”Vad har det för betydelse om Malenkov och Jezjov var vänner? Ni var också Malenkovs vän, och det var jag med. Jag anser att Malenkov är hederlig och oklanderlig.”

”Det hör inte till saken. Ni är fortfarande vän med Malenkov. Jag ber er faktiskt fundera lite närmare på saken. Fundera på den, det är allt jag ber er om.”

Jag gjorde som han bad och funderade på saken. Jag kom inte till någon definitiv slutsats, och följaktligen fortsatte jag att stå på vänskaplig fot med Malenkov. När jag återvände till Moskva, gästade jag honom ofta i hans datja på våra lediga dagar. Jag tror att det möjligen förhöll sig så att Stalin försökte varna mig för Malenkov genom Berija. Men hur som helst gick denna kalk från Malenkov och senare blev han och Berija oskiljaktiga vänner.

I början av 1939, i februari, sammankallades centralkommittén till plenum för att diskutera en resolution som fördömde excesser och missbruk i NKVD. Lättnaderna i den terror som hade varit rådande under de senaste tre åren ansågs i huvudsak bero på Berijas inflytande. Man trodde allmänt att Berija sedan han övertagit chefskapet hade utfört en undersökning av NKVD:s metoder, och att han sedan hade övertalat Stalin att godkänna en serie rekommendationer. Emellertid inträffade under centralkommitténs plenum i februari 1939 några intermezzon som visade att terrorn långt ifrån var över — den hade endast blivit mera utstuderad och mera diskriminerande.

Centralkommitténs plenum i februari var en sammankomst där en stark självkritik utövades. Alla hade någonting kritiskt att säga om alla andra. Den enda person som var högt placerad inom partiets ledarskap och som tycktes helt och hållet gå fri från kritik var jag själv, Chrusjtjov. Men sedan riktade plötsligt Jakovlev, vars riktiga namn var Jakov Arkadjevitj Epstein, en mycket ovanlig och originell kritik mot mig. Han kritiserade mig för en sådan småsak som att alla inom Moskvaorganisationen kallade mig Nikita Sergejevitj. Det var allt vad han hade att säga. Jag bad om ordet och svarade att det var sant att mina kamrater kallade mig vid för- och fadersnamn. Jag antydde dessutom att hans eget namn ju inte alls var Jakovlev utan Epstein. Efter sessionen tog Mechlis, som fortfarande var redaktör för Pravda, mig avsidet. Han var mycket harmsen över Jakovlevs inlägg. Fastän Mechlis själv var jude, sade han: ”Jakovlev är jude och han förstår inte

att det bland ryssar är fullt acceptabelt att kalla en person vid för- och fadersnamn.”³²

Senare, efter det att centralkommitténs plenum hade hållit på hela dagen, var alla angelägna om att få sig något till livs. Jag stannade kvar en stund. När jag reste mig för att gå, ropade Stalin plötsligt åt mig: ”Chrusjtjov, vart är ni på väg?”

”Jag skall gå och äta middag.”

”Följ med mig. Vi äter tillsammans.”

”Varför ber han mig att äta middag med honom?” undrade jag för mig själv. När vi lämnade salen följde Jakov Arkadjevitj Jakovlev, som hade släntrat omkring i vår närhet, oinbjuden med Stalin till hans våning. Vi tre åt middag tillsammans. Det var Stalin som i huvudsak skötte konversationen. Epstein-Jakovlev var i ett mycket upphetsat tillstånd. Man såg på honom att han var ett rov för stridiga känslor. Han fruktade tydligen att han snart skulle bli arresterad. Och det visade sig att han hade alldeles rätt. Kort efter Stalins vänskapliga småprat med honom denna kväll blev Jakovlev arresterad och likviderad. Jag berättar detta för att visa hur till och med någon som stod Stalin så nära som Jakovlev — som var chef för centralkommitténs jordbruksavdelning och som hade varit en av Stalins mest betrodda anhängare under kampen mot oppositionen — plötsligt kunde finna sitt liv hängande på en tråd. Denna episod var typisk för Stalins för rädiska karaktär.

Ett annat intermezzo under samma februariplenum visade att även om det var Berija som hade tagit initiativet till undersökningen av NKVD:s missbruk och excesser, var han inte själv främmande för det svartaste förräderi. Under detta plenum höll Grisja [Grigorij] Kaminskij ett tal. Han var folkkommissarie för hälsovården i Ryska rådsrepubliken, en högt aktad kamrat med erfarenheter från partiarbetet redan före revolutionen. Jag blev bekant med honom i början av min verksamhet i partiorganisationen i Moskva. Jag skulle vilja säga att hans uppförande från partisynpunkt sett alltid hade varit oklanderligt. Han var mycket rättfram, mycket uppriktig och hederlig. Här är vad han hade att säga i sitt tal till centralkommittén:

”Kamrater! Här håller alla tal och berättar vad de vet om alla andra. Jag har också någonting som jag vill säga för att informera partiet. När jag arbetade i Baku gick där rykten om att Berija, under den tid Baku var ockuperat av engelska trupper, arbetade för mussavatregeringens kontraspionagetjänst. Och eftersom mussavaternas kontraspionage stod under engelsmännens kontroll, sades det att Berija av allt att döma var en engelsk hemlig agent som arbetade genom förmedling av mussavaterna.”³³

Kaminskij avslutade sitt tal och satte sig. Ingen kom med vare sig motargument eller klargöranden, inte heller kom Berija själv med några kommentarer. Men omedelbart efter denna session blev Kaminskij arresterad och försvann spårlöst. Detta fall har alltid plågat mig därför att jag fullständigt litade på honom. Jag visste att han aldrig skulle ha hittat på någonting sådant. Han talade alltid sanning.³⁴

Jag minns också Malenkovs tal. Han kritiserade både sekreteraren i en centralasiatisk byrå och

³² J. A. Jakovlev, tidigare folkkommissarie för jordbruket (se kap. 2). Detta är ett intressant exempel (fler kommer att följa) på hur Chrusjtjov, trots att han påstår sig avsky antisemitism, inte desto mindre tycks vara oförmögen att låta bli att svartmåla enskilda judar. Ryska judar använder ”för- och fadersnamn” precis som alla andra ryssar. Avsikten med Jakovlevs anförande var i själva verket förmodligen att anklaga Chrusjtjov för självförhålligande.

³³ Mussavaterna var transkaukasiska nationalisterna (muhammedaner) som kämpade mot bolsjevikerna i Baku vid tiden för den engelska ockupationen.

³⁴ G. M. Kaminskij, folkkommissarie för hälsovården. Tidigare hade han hört till dem som undertecknade den dödsattest som konstaterade att Sergo Ordjonikidze hade dött en naturlig död.

Berija för självförhärligande. Malenkov sade att vissa bergsbestigare hade besegrat en av de högsta topparna i Centralasien och sedan uppkallat den efter denne sekreterare. Mannen blev senare arresterad. Berija anklagades också för självförhärligande. Det fanns redan fullt upp med orsaker att kritisera honom i detta avseende.

I slutet av detta plenum godkände centralkommittén en resolution som fördömde NKVD:s övergrepp. Detta ingav oss vissa förhoppningar om att det nu skulle bli slut på det godtycke som hade varit rådande inom partiet. I över tre år hade det varit så att man inte från det ena ögonblicket till det andra hade vetat om man skulle överleva eller plötsligt försvinna spårlöst. Denna ständiga fruktan och osäkerhet hade underminerat partiets moral. Efter centralkommitténs februariplenum bromsades utrensningarna upp, men detta innebar ingalunda att det var slut på förtrycket. Människor fortsatte att försvinna för alltid, precis som om isen hade brustit under dem och uppslukat dem.

Berija och jag började träffas regelbundet hos Stalin.³⁵ Först tyckte jag bra om honom. Vi hade vänskapliga samtal och skämtade till och med rätt mycket med varandra, men småningom fick jag en allt klarare uppfattning om hans politiska inställning. Jag blev chockerad av hans ondskefulla, skenheliga, intrigerande hyckleri. Kort efter hans förflyttning till Moskva antog stämningen inom det kollektiva ledarskapet och den inre kretsen kring Stalin en helt annan karaktär än tidigare. Och förändringen var helt och hållet till det sämre. Stalin själv anförtrodde mig en gång med vilka blandade känslor han såg på Berijas växande inflytande: ”Innan Berija kom hit brukade stämningen vid våra middagar vara avspänd, dessa middagar var produktiva tillfällen. Nu utmanar han alltid folk på vem som tål mest att dricka, och överallt här ser man berusade människor.”³⁶

Även om jag var fullt ense med Stalin, visste jag att jag måste vara noga på min vakt när jag svarade honom. Ett av Stalins favorittrick var att provocera en till att göra ett uttalande — eller till och med att instämma i ett uttalande — som visade ens sanna känslor gentemot någon annan. Det stod fullkomligt klart för mig att Stalin och Berija stod mycket nära varandra. I vilken mån denna vänskap var uppriktig kunde jag inte avgöra, men jag visste att det inte var någon tillfällighet att Stalin hade valt Berija till Jezjovs efterträdare. Förutom att Berija var den maktfullkomlige härskaren över ett mäktigt kommissariat, hade han också rätt mycket att säga till om i det kollektiva ledarskapet. Var och en som ville försäkra sig om att förbli i Stalins gunst måste också göra sitt bästa för att ställa sig in hos Berija: Kaganovitj var speciellt skicklig i att nå sina mål med hjälp av smicker. Jag måste säga att jag aldrig såg Molotov ta sin tillflykt till denna typ av förnedrande kryperi. Själv svansade jag heller aldrig för Berija, och det ledde ofta till att han försökte motarbeta mig. Eftersom jag arbetade för partiet och staten i många olika viktiga befattningar, hade jag ofta tillfälle att rekommendera progressiva förbättringar. Vanligen hade jag Stalins stöd, och när han inte stödde mig, berodde det vanligen på Berijas och Malenkovs inflytande. Jag är övertygad om att deras motstånd mot mig i främsta rummet grundade sig på

³⁵ Som vi redan har sett, tillträdde inte Berija sin befattning som Jezjovs ställföreträdare förrän i juli 1938, då Chrusjtjov redan hade avrest till Ukraina. Men de två männen hade säkert träffats långt tidigare under Berijas ofta återkommande besök i Moskva, och de fortsatte att träffas när Chrusjtjov kom på besök till Moskva från Kiev

³⁶ Både här och senare talar Chrusjtjov, speciellt på tal om Zjdanov och Sjtjebakov, mycket föraktfullt om vissa av sina kollegers dryckesvanor. Ett mycket långt drivet missbruk av spritdrycker var i själva verket mycket vanligt, nästan obligatoriskt, inte bara i den inre kretsen kring Stalin utan också bland det högre militärbefälet. Chrusjtjov själv drack tappert i överkant och uppträdde ofta berusad i offentliga sammanhang, åtminstone ända till 1956. Den sovjetiska inställningen till berusning påminner i själva verket mycket om den brittiska för etthundrafemtio år sedan. För att inte vara orättvis mot Chrusjtjov måste jag nämna att även Berija mycket ofta tog sig för mycket till bästa. De få gånger jag såg honom var han oföränderligen berusad.

avund.

Framför allt var Berija mycket angelägen om att ingen skulle göra honom hans ställning inom det kollektiva ledarskapet stridig, liksom han också svartsjukt bevakade sitt inflytande över Stalin. Följande historia visar hur långt han i detta avseende var villig att gå:

Stalins svåger Redens hade en gång varit Berijas ställföreträdande folkkommissarie för stats-säkerheten i Georgien.³⁷ Innan Berija själv förflyttades till Moskva, beslöt han att sparka ut Redens från Georgien. Varför? För att Stalin inte skulle ha några andra angivare i Georgien än Berija själv. Av samma orsak hade Berija alltid varit fientligt inställd till Sergo Ordjonikidze. Vad gjorde då Berija för att bli av med Redens? Han instruerade några av sina män att lura in Redens på ett kafé där de begagnade sig av hans svaghet för sprit, söp honom full och slängde ut honom i rännstenen. Polisen kom till platsen och såg honom ligga där i ett beklagansvärt tillstånd. Berija såg till att Stalin fick veta att Redens hade skämt ut sig. Det var därför som Redens sparkades från sin befattning i Georgien och till slut fick en anställning på NKVD:s regional-kontor i Moskva. Inser ni nu vilken provokatör Berija var? Många år senare, efter Berijas fall, fick centralkommittén ett långt brev från en georgisk före detta straffånge som räknade upp alla människor i Georgien som hade fallit offer för liknande av Berija iscensatta provokationer.

Berija var mycket förtjust i att berätta historier om tjänster som han hade gjort människor när de råkade i svårigheter. Men också dessa historier, och de var för det mesta rena lögner, hade någonting ondskefullt över sig. Jag minns att han en gång berättade för mig hur marskalk Meretskov bröts ner och tvingades underteckna en bekännelse i vilken han medgav att han var engelsk agent, folkfiende och så vidare.³⁸ Jag läste aldrig denna bekännelse själv. Stalin delade inte ut den. Det hände under kriget och på den tiden var Stalin den ende domaren i den enda domstolen i landet. Han och han allena beslöt vem som skulle elimineras, han behövde inte stöd av någon annan. Men hur som helst, på det sättet som Berija berättade historien var det hans förtjänst att Meretskov blev frikänd och fick återgå i aktiv tjänst.

”Jag gick till kamrat Stalin och sade: 'Vad är det jag hör om att Meretskov sitter i fängelse som engelsk spion? Hur skulle han kunna vara engelsk spion? Han är en hederlig man. Det är krig och vi behöver honom vid fronten. Han skulle kunna få ett högt befäl i fält.'

Stalin svarade: 'Ni har förmodligen rätt. Gå och prata med honom.' Så jag kallade på Meretskov och sade: 'Det här är ju rena dumheterna som ni har skrivit i er bekännelse. Ni är ingen spion. Ni är en hederlig människa, en god ryss. Hur skulle ni kunna vara engelsk spion?'

Meretskov tittade uppgivet på mig och sade: 'Jag har ingenting mer att säga. Ni har en bekännelse som jag har skrivit med min egen hand. Jag vet inte varför ni förhör mig igen.'

'Jag förhör er inte, kamrat Meretskov. Jag vill bara tala om för er att jag vet att ni inte är någon spion. Gå tillbaka till er cell och tänk över saken. Jag ska ha ett nytt samtal med er i morgon.' De förde bort honom. Följande dag kallade jag på nytt på honom och frågade: 'Nå, har ni tänkt över saken?'

Han började gråta och tackade mig och sade: 'Hur skulle jag ha kunnat vara spion? Jag är en god ryss. Jag älskar mitt folk. Jag tror på mitt folk.' Så de släppte ut honom från fängelset, klädde

³⁷ Redens var Svetlana Allilujevas morbror, och hon har en hel del att säga om honom i Tjugo brev till en vän.

³⁸ General Meretskov var en av det lilla fåtal högre officerare i Röda armén som genom ett under klarade sig med livet i behåll, frigavs från fängelset och skickades för att kämpa mot Hitler. Den mest berömda av dessa var marskalk Rokossovskij. En annan var general Gorbатов som sedan blev sovjetisk kommandant i Berlin och gav ut en skildring av sina erfarenheter från fängelsevistelsen.

honom i generalsuniform och skickade honom till fronten där han fick ett befäl.”

Nå, jag råkar faktiskt veta att historien inte var fullt så enkel. Innan Meretskova blev arresterad hade han varit en kraftigt byggd ung general som såg mycket imponerande ut. Efter sin frigivning var han bara en skugga av sitt forna jag. Han hade magrat kraftigt och kunde knappt få fram ett ord. Berijas version av händelseförloppet förbryllar mig också i andra avseenden. För det första skulle jag gärna vilja veta vem det i själva verket var som lät arrestera Meretskova. Berija lägger ansvaret på V. S. Abakumov, men vem var Abakumov? Han var en av Berijas egna män. Abakumov rapporterade för Berija innan han rapporterade för någon annan, till och med innan han rapporterade för Stalin. Följaktligen kunde inte Abakumov ha arresterat Meretskova om det inte var på Berijas order.³⁹

Medan Berija för mig berättade historien om hur han fick ut Meretskova från fängelset, kunde jag inte låta bli att tänka på en annan av hans favoritmärkning. Det var en sak som han brukade säga om alla som hade blivit föremål för misstankar. ”Överlåt den där åt mig för bara en natt, så ska jag se till att han erkänner att han är kungen av England.” Jag var aldrig riktigt på det klara med hur jag skulle fatta det där, men jag betvivlade inte heller att Berija visste hur han skulle få det som han ville. Hans arrogans och hans trolöshet växte i direkt proportion till hans allt större makt.

Lästips

Fler utdrag ur *Chrusjtjov minns*:

[Förspel till kriget](#) (kap 5) – bl a om Finska vinterkriget 1939-40

[Stora fosterländska kriget](#) (kap 6)

[Hungersnöd i Ukraina](#) (kap 7)

[Stalins sista år](#) (kap 8)

[Arvet efter Stalin](#) (kap 9)

[Koreakriget](#) (kap 11) – ingår här i artikelsamling

[Ungern-upproret enligt Chrusjtjov](#) (kap 15)

[Mao Tse-tung och schismen](#) (kap 18)

Kollektiviseringarna:

Moshe Lewin: [Bönderna och sovjetmakten: 1928-1930. En studie av kollektiviseringen i Sovjetunionen](#) (viktigt arbete)

Alec Nove: [Sovjets ekonomiska utveckling](#) (utdrag om åren 1926-1935)

Nicolas Werth: [En stat mot sitt folk...](#) kap. 7 och 8, ”Tvångskollektivisering och avkulakisering” resp ”Den stora hungersnöden”.

Den stora terrorn:

Kentth-Åke Andersson: [Om Moskvarättegångarna](#)

Pierre Broué: [Motorsågsmassakern](#) (om utrensningarna i Kommunistiska internationalen)

Stephen Kotkin: [Från en klippbrant](#) (åren 1936-37); [Vad pågick i nr 1:s hjärna](#)

Vadim Z Rogovin: [1937: Stalins år av terror](#) och [Förberedelserna inför den tredje skenrättegången](#)

Nicolas Werth: [En stat mot sitt folk...](#), kap 9, ”Den stora terrorn”.

---

³⁹ V. S. Abakumov, en beryktad tjekist som skulle bli chef för ministeriet för stats säkerhet 1946. Han avskedades 1951. 1954 blev han skjuten, nominellt för att ha byggt upp det så kallade ”Leningradfallet” 1949 på falska premisser. Han uppträder under ett annat namn i Alexander Solzjenitsyns roman *Den första kretsen*.

Tidsdokument:

[Bucharins sista strid](#) (Dokument, brev och tal)

Leon Sedov: [Rödbok om Moskvarättegångarna](#) (skrift från 1936)

Josef Stalin: [Om kollektiviseringen av jordbruket](#) (samling texter)

Leo Trotskij: [Stalins brott](#) (1937), [Fallet Leo Trotskij](#) (1937), [Om Moskvarättegången -38](#)

[Resolution om Moskvaprocessen av P.O.U.M.s exekutivkommitté](#) (augusti 1936).

[Moskvaprocessen. Rättvisa eller justitiemord?](#) (skrift utgiven av Socialistiska Partiet 1936)

[Stalin som socialismens dödgrävare](#) (skrift från 1938)